

Schoonheid in verlies

Veronique
Sneyaert

Verbindende
verhalen
over schoonheid
in verlies

／ De dood is onlosmakelijk met het leven verbonden, we moeten erover praten. En de gesprekken erover, hoe lastig ze soms ook zijn, kunnen heel verbindend werken. ／

Veronique
Sneyaert

Verbindende verhalen
over schoonheid in verlies

inhoud

7	Voorwoord
14	Het verhaal van Veronique
26	Een fijn gesprek met Rayah
34	Het verhaal van Gil
46	Een fijn gesprek met Eva
56	Het verhaal van Hade, Fred, Ruben, Willem, Fien en Floor
70	Een fijn gesprek met Dirk
74	Het verhaal van Kirsten en Birgit
86	Een fijn gesprek met Sharon en Anneleen
94	Het verhaal van Ankie en Bente
102	Een fijn gesprek met Nele en Gerlinde
112	Het verhaal van Kim
118	Het verhaal van Tinne en Kersten
130	Een fijn gesprek met Manu
142	Het verhaal van Elisa, Anneleen en Ine
152	Een fijn gesprek met Kirsten
160	Het verhaal van An
172	Een fijn gesprek met Rita en Anne Marie
180	Het verhaal van Inge en Frank
190	Een fijn gesprek met An
198	Het verhaal van Ansie en Michael
210	Een fijn gesprek met Kathleen
220	Het verhaal van Linde, Daan, Elke en Bert
232	Het verhaal van Ellen en Steven
240	Een fijn gesprek met Christine
250	Het verhaal van Sophie, Marino en Thijs
262	Een fijn gesprek met Jonas
268	Het verhaal van Veronique
280	Een fijn gesprek met Sassafras
286	Het verhaal van Sofie, Silke, Stijn en Hilde
300	Een fijn gesprek met Lieke
312	Het verhaal van Vicky en Danielle
324	Een fijn gesprek met Judith, Heidi en Aline
328	Het verhaal van Annelies
342	Een fijn gesprek met Hannelore
350	Een fijn gesprek met Uus
359	Dankjewel

／ Het zijn de kleine
dingen die het leven
elke dag zo mooi
maken. ／

voorwoord

Lieve lezer,

Als maker van juwelen vol verhalen vertrouwen mensen mij mooie en ontroerende verhalen toe over liefde, vriendschap en vaak ook over verdriet. Ik laat me inspireren door wat mij wordt toevertrouwd en vertaal deze verhalen in een tastbare herinnering om altijd dichtbij te dragen. Een juweel gevuld met herinneringen dat een houvast geeft en uitnodigt om over het verlies te praten of net niet. In sommige verhalen zie ik, naast het verdriet, ook schoonheid en de helende kracht van verbinding tussen mensen. Het zijn net die hoopvolle verhalen die mij blijven en mij als mens doen groeien. Af en toe mag ik die verhalen ook delen zodat ze kunnen verder leven. 5

Vier jaar geleden stelde Jona, de beheerder van mijn website, voor om een aantal van de mooie verhalen die ik bewaar op de verhalenpagina in een archief te plaatsen. Zo konden ze plaatsmaken voor nieuwe verhalen. Ik begreep zijn praktische en goedbedoelde suggestie, maar die voelde voor mij niet goed. Welk verhaal zou ik in dat archief zetten? Welk verhaal was lang genoeg geleden verteld? Hoe maakte ik die selectie zonder een verhaal tekort te doen? Die vragen bleven in mijn hoofd spoken tot ik op een dag wist welke plek ik die verhalen kon geven: in een boek. Een boek over de schoonheid in verlies.

Ik vroeg de mensen achter de verhalen die mij de voorbije jaren door hun schoonheid hadden geraakt: 'Mag jouw verhaal een deeltje van een boek over schoonheid in verlies worden en mag ik daarvoor bij jou op de koffie komen?' Bijna allemaal zeiden ze ja.

Ik had nog nooit een boek geschreven, maar vertrouwde erop dat het me wel zou lukken. Ik vroeg fotografe Joke Timmermans of ze met haar pure beeldtaal die gesprekken in beeld wilde brengen. Zonder na te denken over het grote engagement dat ze aanging, zei ze onmiddellijk ja. Ik had dit boek niet kunnen maken zonder haar.

‘Wil jij de foto’s maken voor mijn boek?’ Veronique was lichtjes nerveus toen ze het me vroeg. ‘Het is een groot engagement,’ drukte ze me op het hart. ‘Eentje van maanden. Misschien jaren.’

Alles wat Veronique doet, doet ze met overgave, ernst en empathie. Dat had ik al ervaren als huisfotograaf van haar juwelen. Bovendien is ze een geboren verhalenverteller. Lang nadenken over deze reusachtige vraag hoefde ik niet, want ik wist: dit wordt een bijzonder boek. En dat werd het ook.

We hebben alle seizoenen gehad. Anderhalf jaar lang waren we op pad. ‘Ik pik je op om ...’ was de enige informatie die Veronique me gaf. Ik wist niet waar we heen gingen of naar wie. Dat vond ik het fijnst. Als een onbeschreven blad in de auto stappen en me letterlijk en figuurlijk laten meevoeren.

6 Tijdens de heenrit vertelde ze wat de band was met de mensen die we gingen interviewen, welk juweel ze had gemaakt, het verhaal in grote lijnen.

De terugweg was anders. Eerst wisselden we kort wat gedachten uit: ‘Wat heb jij gezien, wat heb jij gevoeld, wat vond jij?’ En dan werd het stil. Ja, urenlang intensief luisteren naar een groot verliesverhaal, dat kruipt onder je huid.

Al die bezoeken staan niet alleen op mijn geheugenkaartjes, maar ook in mijn geheugen gegrift. Hoe kan het ook anders. De ontvangst was altijd hartelijk. Open armen. Een kus. Een knuffel. Een gedekte tafel, klaar voor verse appeltaart en een warm gesprek. Terwijl ik met zachte tred het gebeuren vastlegde, zat Veronique daar met een kop koffie in de hand, het hoofd schuin, knikkend, meelevend. Vragen stellen deed ze nauwelijks. De mensen vertelden en vertelden, want zij luisterde en luisterde.

Ook mij lieten ze toe.

Als fotograaf voel je aan hoe ver je mag gaan. Bij sommigen maakte ik foto’s tijdens emotionele momenten, bij anderen waren die momenten te delicaat om te fotograferen. Maar er waren ook de kleine dingen. Een hand, een beweging, een veelbetekenend detail. Wanneer ik niet fotografeerde, ging ik erbij zitten. Als een stille getuige, ademloos, omdat die verhalen je de adem benemen.

We hebben veel liefde gezien en gevoeld, maar ook verdriet. Verlies maakt elke dag deel uit van het leven voor degenen die we spraken. Dat inzicht heeft mij meer empathisch en bewuster gemaakt. Ik hoop dat mensen troost vinden in ons boek. Er kracht uit putten. Weten dat er schoonheid is. En ik hoop dat zij ‘aan de andere kant van het verhaal’ het verdriet van de ander toelaten, blijven gedenken, en bovenal: dat ze er zijn. 7

Joke

We reden inderdaad naar vele plekken in Vlaanderen. We namen een met liefde gebakken appeltaart mee, dronken koffie aan huiselijke tafels en luisterden naar alles wat mensen ons wilden vertellen over hun verlies. Joke bracht deze kwetsbare gesprekken in beeld zoals alleen zij dat kan. Puur en menselijk. Haar zachte aanwezigheid en haar warme fotografische blik gaven de gesprekken nog meer diepgang.

Het was een intense periode, want luisteren naar verhalen over rauwe pijn en groot gemis, dat komt binnen. Toch wilden deze mensen graag hun verhaal vertellen. Om diegene die er niet meer is, levend te houden. Om nog eens uren over hem of haar te kunnen vertellen. Om troost aan iemand anders te geven. Ansie zei: 'Als er één mama of papa, broer of zus een beetje troost uit mijn verhaal kan halen, maakt dat me al blij.' Annelies vertelde nadat ik haar verhaal geschreven had: 'Het is prachtig. Alleen wou ik dat het niet over mij ging.'

Ook de reactie van Fien, de dochter van Hade, een jaar na haar overlijden trof me diep: 'Ik beseft nu dat het verdriet nooit meer weggaat.' Dat deed me beseffen dat, hoezeer wij ook de schoonheid in de verhalen zagen, voor de vertellers blijft het verlies elke dag een deel van hun leven.

We hebben wel gezien en gehoord dat mensen er voor mekaar zijn in de moeilijkste periode van hun leven. Er wordt gezorgd voor iemand die op dat moment niet voor zichzelf kan zorgen. Er wordt gekookt voor diegene die rouwt. Er worden herinneringen opgehaald en naar de verhalen geluisterd van diegene die er niet meer is. Er worden bloemen, kaartjes, berichtjes gestuurd op dagen waarop het gemis nog iets groter is. De schoonheid in alle verhalen ligt vooral in die kleine dingen.

Iedereen rouwt anders en vult dat op zijn of haar eigen manier in, logisch ook. Iedereen is anders. Sommige mensen kiezen voor stilte en dragen hun verdriet het liefst alleen. Anderen steunen op hun omgeving. Hoe dan ook is het een proces van vallen en opstaan. En ook van warm omringd worden en dat toe te laten. Daarom is het zo belangrijk dat, wie het moeilijk heeft, dat ook kan benoemen en dat de omgeving luistert en hoort wat hij of zij nodig heeft. Lieke zei: 'Vraag: "Wat heb je nodig", "Wat kan ik doen?"' aan iemand die rouwt. Vraag dat gewoon, ze zullen het wel zeggen.'

Om de verhalen te versterken ging ik ook in gesprek met bijzondere mensen die verlies voor iemand anders zachter maken. Experts in hun vak die elk op hun eigen manier aandacht geven aan verdriet. Ze gaven inzichten, deelden hun expertise en vertelden ook over hun eigen verlies. Ik onthoud vooral uit deze gesprekken dat verdriet er gewoon mag zijn. In welke vorm dan ook. Ik gaf ze de naam 'zachtmakers' want dat zijn ze.

Na de gesprekken nam ik de tijd en de ruimte om alles wat mij werd verteld voor altijd vast te leggen in dit boek. Een intens en bijzonder schrijfproces waarvan ik heb genoten en dat mij veel heeft gegeven. Door de gesprekken zijn mijn eigen verliezen zachter geworden en kreeg ik het mooiste geschenk in jaren. Psychologe An Hooghe vertelde over rouwen in stilte. Ik leerde van haar dat praten niet altijd heelt. Daardoor kon ik na al die jaren tegen mijn moeder zeggen: 'Mama, je hebt het goed gedaan in je stilte, dankjewel daarvoor.' Ook al is ze er niet meer.

In de podcast 'Schoonheid in verlies', gemaakt door Eva Droogmans, vertellen Joke en ik over de bijzondere weg die we aflegden om dit boek te maken. (te beluisteren via mijn website) Een bijzondere periode die we nu nog altijd niet helemaal kunnen bevatten.

Met dit boek wil ik je schoonheid in kleine dingen laten zien. Ik wil je troost geven door de verhalen te vertellen zoals ze mij zijn verteld. Zonder oordeel, de dood oordeelt ook niet. Ik hoop rouw in al zijn vormen zichtbaar en bespreekbaar te maken en als het kan hier en daar ook een taboe te doorbreken. Ik wil je laten zien dat aandacht geven aan iemand die het moeilijk heeft, echt verzacht. Net zoals iemand zijn verhaal laten doen voor de zoveelste keer, ook al is het al zoveel jaar geleden. Dat gewoon er zijn al heel wat is.

'Schoonheid in verlies' is een geschenk aan de mensen die hun verhaal vertelden. Het is een geschenk aan mezelf en ook aan jou, lieve lezer. Ik hoop dat het je raakt en dat je de schoonheid mag zien. Schoonheid in de kleine dingen die het leven elke dag zo mooi maken.

Veronique

Jaak,

het is goed, ga maar

12

Het eerste deel van mijn verhaal begint bij het verlies van mijn schoonpapa en eindigt bij dat van mijn mama. Grote verliezen, die een diepe indruk op mij hebben nagelaten.

13

Mijn schoonpa was een mooi mens. Hij raakte mij met zijn zorgende liefde voor wie dicht bij hem stond. Ik bewonderde hem om zijn positieve levensfilosofie en hij verbaasde mij elke keer met zijn brede kennis. Ik zag hem graag en dat was wederzijds. In 2006 stierf hij geheel onverwacht. Een verlies waar ik het nog altijd moeilijk mee heb. Hij had al jaren hepatitis C, maar hij had daar op zich weinig last van. Hij werd door de beste specialisten opgevolgd en wanneer het nodig was zou hij een nieuwe lever krijgen waarmee hij nog jaren verder kon. Ineens ging zijn gezondheid achteruit en al snel spraken de specialisten over orgaantransplantatie. Hij stond bovenaan de transplantatielijst, dus we hoefden ons geen zorgen te maken. Jurgen, mijn man en zijn enige zoon, had hem voorgesteld om een stukje van zijn lever af te staan, maar daar wilde hij niks van weten. Hij werd opgenomen in het UZ Gent, zijn gezondheid verslechterde snel. De dokters stelden ons telkens gerust, de reacties van zijn lichaam waren in deze fase zoals verwacht. Ze zouden hem in leven houden met alle mogelijke machines tot de donorlever beschikbaar was. Alleen kwam die donorlever niet. Op dat scenario hadden ze hem en ons niet voorbereid.

De zondag voor hij stierf, bezochten we hem op de intensieve afdeling. Hij was niet meer bij bewustzijn en onrustig, alsof hij aan het vechten was. Het was een lelijk beeld, waar we machteloos naar keken en dat nog lang op ons netvlies gebrand zou zijn. Met een hoofd vol vragen gingen we die zondag naar huis en hoopten dat wat we vreesden niet waar zou zijn.

Op maandagochtend belde de behandelende arts naar Jurgen. Er was nog altijd geen geschikte donor gevonden. Het lichaam van zijn papa had te veel schade geleden. Ze konden niks meer voor hem doen. Het was beter om de behandeling stop te zetten en hem te laten gaan. Jurgen volgde op dat moment een opleiding aan de andere kant van het land. Hij reed naar zijn ouderlijk huis, pikte zijn moeder op en reed samen met haar naar Gent. Daar zouden ze de moeilijkste beslissing van hun leven maken.

14 Na het gesprek met de specialist belde hij me. Ze hadden beslist om de machines los te koppelen. Hij vroeg me om meme te gaan halen zodat ze afscheid kon nemen van haar enige zoon. Als verdoofd werkte ik de taken af op mijn werk, nam de auto en reed van Limburg naar Brussel. Ik pikte meme op en we reden in stilte naar Gent. Jurgen zat al die tijd, samen met zijn moeder, aan het bed van zijn papa. Ze hielden zijn handen vast en vertelden hem dat meme en ik onderweg waren. We weten niet of hij hen hoorde, maar hij wachtte wel.

Op automatische piloot parkeerde ik de auto op die grote parking, ondersteunde meme naar binnen, zette haar in een rolstoel en liep door de gangen naar de intensieve afdeling in de hoop dat we niet te laat zouden zijn. We gingen de afdeling binnen, liepen naar zijn bed en voor mij stond daar de tijd even stil. Meme ging naar haar zoon, nam zijn handen vast, streelde zijn voorhoofd, gaf hem een kus en zei: 'Het is goed sus, ga maar.' En hij ging. Hij had gewacht totdat zijn moeder er was en ze hem zei dat hij mocht loslaten.

Na zijn dood probeerden we onze weg terug te vinden en namen we de zorg voor meme op ons. Een mooie en warme periode waarin we veel liefde gaven en minstens evenveel liefde en dankbaarheid terug kregen. ●

／ Rouw is ruw,
het schuurt,
verwondt, doet
pijn. Die wrijving en
schuring zorgen met
de tijd, geleidelijk aan,
voor wat slijtage. ／

Meme, alles was gezegd en gevoeld

16

Meme was mijn schoonmeme maar ik mocht haar ook 'mijn meme' noemen. Ik heb zelf geen grootmoeder gekend, maar ben dankbaar dat ik deze prachtige vrouw mocht leren kennen. Ze toonde mij de onvoorwaardelijke liefde tussen een grootmoeder en haar kleinkind en omgekeerd. Ik mocht voor haar zorgen en was bij haar op het einde van haar leven, een voorrecht.

Twee jaar na de dood van mijn schoonpa vroeg ze om zelf te mogen gaan. Ze was toen eenennegentig. Het verlies van haar enige zoon had haar een behoorlijke deuk gegeven. Ze had meer en meer hulp nodig, verloor haar zelfstandigheid en wilde niet afhankelijk zijn. Ze vroeg om euthanasie aan de dokters en verpleegkundigen van de geriatrie afdeling waar ze een tijdje verbleef, maar haar vraag werd genegeerd. Omdat ze niet werd gehoord, stelde ze de vraag ook aan ons. Een vraag die ons toch even deed wankelen. Maar iemand graag zien, is ook kunnen loslaten. We contacteerden onze huisarts en vroegen hem om met haar in gesprek te gaan. Hij luisterde wel naar haar en zette de procedure, samen met een LEIFarts in gang.

17

Op een prachtige lentedag in april beleefden we samen haar laatste dag. Ze belde haar twee overgebleven vriendinnen om te vertellen dat ze ging vertrekken. Mooie gesprekken met twee vrouwen die helemaal begrepen waarom het voor haar goed was geweest. Jurgen en ik zaten naast haar bed en ze vertelde ons over de spullen en de meubels in haar huis die wij zouden moeten opruimen. Van waar ze kwamen, welke herinneringen eraan vast hingen en of ze wel of niet belangrijk voor haar waren. Al de rest hoefde niet meer te worden verteld. Toen het moment van sterven daar was vloeiden de tranen bij ons. Ze zei: 'Je moe nie schreven suskes' en nam onze handen vast toen ze vertrok.

Het was een mooi afscheid, alles was gezegd en gevoeld. ●

Mama, in je stilte heb je het goed gedaan

18

Nog eens drie jaar later verloor ik mijn moeder. Mijn mama was een sterke, positieve, breeddenkende en warme vrouw en ik ben blij dat zij mijn moeder was. Ze was drieëntachtig en na een trombose nooit meer helemaal de oude geworden. Omdat ze niet meer zelfstandig thuis kon wonen verbleef ze in een woonzorgcentrum. De eerste keren dat ik haar daar bezocht, weende ze. Ik vroeg haar waarom ze zo triestig was en ze zei dat ze haar vader zag liggen. Hij was in hun straat verongelukt toen ze vijftien was. Een beeld dat bij haar terugkwam op het einde van haar leven. Ook het verlies van mijn zus, die verongelukte toen ze vierentwintig was, kwam in alle hevigheid terug. Ze herbeleefde de trauma's in haar leven die misschien iets te lang opgesloten hadden gezeten. Mijn ene zus bezocht haar elke dag, mijn andere zus regelmatig. Ik woonde te ver en kon maar af en toe langskomen. Ik kon mijn eigen moeder niet de zorg en de aandacht geven die ik wel aan meme had gegeven. Daar heb ik me lang schuldig over gevoeld. Wanneer ik haar bezocht, was ze nochtans altijd blij dat ze me zag en leek ze tevreden. We gingen samen naar de cafetaria waar ze met plezier een 'crèmetje' at, Dame Blanche was haar favoriet.

19

Haar wereld werd klein en elk jaar nam ik een beetje meer afscheid van haar. Ik troostte mezelf met de gedachte dat ik vrede zou hebben met haar einde, omdat ik zag hoe haar levenskwaliteit achteruitging. Tot het echt gebeurde. De grond onder mijn voeten verdween en ik wist niet wat ik met mezelf moest. Ik was mijn wortels kwijt en voelde mij heel erg alleen in een wereld die bleef rond draaien.

Ik was er niet bij toen ze stierf, ik hield haar handen niet vast, zei haar niet dat ze mocht gaan. Zoals ze alleen en in stilte had gerouwd, zo is ze ook vertrokken.

We zijn nu twaalf jaar verder en ik denk met warmte aan haar terug. Ik voel nog altijd de liefde die ze mij heeft gegeven. Het heeft mij gevormd tot wie ik ben en daar ben ik haar voor altijd dankbaar voor. Zelf ben ik mama van twee prachtige dochters en oma van een al even prachtige kleindochter. Ik hoop dat ik voor hen even waardevol ben zoals mijn moeder altijd voor mij geweest is.

Na deze intense periode van verlies zochten Jurgen en ik naar iets tastbaars voor ons verdriet. Samen smolten we oud zilver, vermengden de as van deze drie bijzondere mensen erdoor en maakten er onze nieuwe trouwringen van. Ringen, die zo een nog diepere betekenis kregen. Hun as kreeg later ook een laatste rustplek in ons huis, ons familiegraf zoals we het zelf noemen. Een houten wandobject, gemaakt uit een verloren eik door de zachte handen van Rayah van Atelier Nauwau. De eik staat symbool voor kracht, veiligheid en bescherming. Onlangs verhuisden we naar een plek dichterbij de natuur. Een huis omringd door, symbolisch of niet, drie grote oude eiken.

20 Mijn vader overleed veertien jaar voor mijn moeder. Hij was een zachte, lieve en grappige man, maar zijn alcoholverslaving stond tussen hem en de mensen die hij liefhad. Door zijn zachtheid kon hij het leven, dat niet mild voor hem was, niet aan en vluchtte hij in drank. Zijn levensstijl gaf hem kanker en hij overleed toen hij zevenenzestig was. Ook al had ik weinig verdriet toen hij stierf en mis ik hem niet, ik denk mild aan hem terug. ●

/

STILTE

24 **over ambacht
als therapie**

Rayah Wauters van Atelier Nauwau maakte voor mij de urne waar mijn moeder, mijn schoonvader en mijn schoonmeme hun rustplek hebben. Een prachtig wandobject in eikenhout dat we 'ons familiegraf' noemen.

Ik zag Rayah voor het eerst tijdens Kunstennacht in Hasselt. Met een kettingzaag bewerkte ze de stronk van een oude plataan als live performance in Smartlab. Ze raakte me en ik wilde meer van haar weten. Ik bezocht haar website en ik viel onmiddellijk voor de prachtige urnen die ze maakt. Toen ik het verhaal erachter las, was ik helemaal verkocht.

An object to remember is een ode aan het leven, zuiver en eerlijk zoals de natuur, kwetsbaar elegant en (on)opmerkelijk zoals het leven.

26 Rayah wist eigenlijk al altijd dat ze ooit urnen zou maken. De vorm en het concept zaten in haar hoofd, maar de uitwerking ervan kwam pas later. Als productdesigner maakte ze, voor haar, soms overbodige objecten. Tot een wildvreemde haar aansprak en zei dat ze ooit zou maken wat al lang in haar hoofd klaar zat. Het was vreemd, maar het bleef in haar hoofd rondspoken. Het idee werd al snel nog concreter. Niels, Rayahs man, is boomverzorger. Bomen die niet goed genoeg waren voor de meubelmarkt, bracht hij mee naar huis. Er zat een schimmel in het hout, een lijn of barst die er niet mocht zijn, maar dat maakte het hout juist zo uniek. Rayah vond ze prachtig. Ze verzamelde de kostbare stukken hout. Ze hadden tijd nodig om te drogen. Daarna zou Rayah ze pas kunnen bewerken. 'Je moet op hout kunnen wachten, geduld hebben. Het wachten maakt het eens zo mooi.'

Op dat moment bewaarde ik de as van mijn moeder, mijn schoonvader

en mijn schoonmeme in een zwart plastic potje van een filmrolletje (ja, ik kom nog uit die tijd). Tot dan had ik er ook geen behoefte aan om dat te veranderen, maar toen ik het verhaal achter Rayahs urnen las, wist ik dat ik daarop had gewacht. Ik verdiepte me in de eigenschappen van de verschillende houtsoorten en het werd me al snel duidelijk dat het een urne in eikenhout zou worden. De eik is sterk, wortelt diep en heeft een ruwe bast. De eik is een doorzetter, krachtig en moedig. Altijd zichzelf, een harde werker, een doener en soms pijnlijk eerlijk. Hij houdt niet van verandering, maar tegenstand geeft hem nieuwe krachten. De eik symboliseert wijsheid en de verbinding tussen hemel en aarde. Hij biedt kracht en bescherming aan mensen die eerlijk en moedig zijn. Met deze treffende eigenschappen in mijn achterhoofd reed ik op een zonnige lentedag door de Haspengouwse velden naar Velm.

Ik ontmoette Rayah in haar atelier waar haar rust en vakmanschap onmiddellijk voelbaar waren. Ze gaf me de tijd om de urnen die ze op dat moment gemaakt had vast te nemen, het hout te voelen en eentje uit te kiezen. Ik koos een eenvoudige urne in eikenhout, passend bij de zielen die er hun plek in zouden krijgen. Ze legde mijn Object to remember in een mooie linnen doos en ik nam ze mee naar huis. Ik had een rustplek gevonden voor die drie belangrijke mensen in mijn leven en dat voelde heel bijzonder. De urne bleef nog weken in de mooie doos liggen. Ik haalde ze er af en toe uit om ze te bewonderen, vast te pakken

en te laten zien aan iedereen die dat wilde. Toen ik er klaar voor was, vulde ik de zakjes met de as. Alle drie in een eigen zakje samen in de urne, ons familiegraf. Het moment waarop Jurgen het ophangstelsel aan de muur bevestigde en ik de urne zijn definitieve plek gaf, was geheel onverwachts emotioneel. We werden allebei stil, namen mekaar vast en voelden dat het goed was zo.

28 Samen met Lieke van Stories by Mabel delen Rayah en ik het verhaal van Felix. Lieke wandelde met Felix en zijn mama en papa naar zijn afscheid. Felix had de ziekte van Krabbe en stierf toen hij twee jaar was. Rayah maakte de urne, ook in eikenhout. Felix' mama brandt er elke dag een kaarsje bij. Ik maakte een ketting voor haar met zijn vingerafdruk en een symbolisch bijtje dat ze voor altijd dicht bij zich kan dragen. Zoals ik het Berrefonds steun, zo steunt Rayah dit jaar de vzw 'Felix 500'. In naam van Felix wil deze vzw een verschil maken voor lotgenootjes en voor de organisaties die palliatieve en ernstig zieke kinderen en hun ouders bijstaan. Deze bijzondere organisaties en hun zorgverleners hebben ook Felix en zijn ouders gesteund. Ze gaven hen figuurlijk zuurstof, zorgden voor hen en gunden hen rust. Ze gingen tot het uiterste en verder.

Rayah is mama van drie dochters. Het ouderschap is de grootste bron van angst, maar ook die van de meest wonderlijke schoonheid, vreugde en onbeschrijfbaar grote liefde. Een urne maken voor een kind raakt haar als moeder nog dieper dan anders.

Elk op onze eigen manier maken we emoties en herinneringen tastbaar en komen we in aanraking met bijzondere verhalen over verlies en verdriet. We ondervinden hoe iedereen verlies op zijn eigen manier verwerkt. We ontdekken ook dat veel mensen niet goed weten hoe ze anderen troost kunnen bieden. We vervallen vaak in

clichés zoals 'veel sterkte' of 'innige deelneming', terwijl je iemand die rouwt geen sterkte hoeft te wensen. Op zo'n moment hoeft hij of zij helemaal niet sterk te zijn. We zijn het zo gewoon om die – weliswaar goedbedoelde – woorden te gebruiken, dat we amper stilstaan bij hun betekenis. De troostkaart, die we samen met Sanne van Petit Pourri maakten, draagt daarom de woorden: *Tijd koestert warme herinneringen*. Rayah stuurt de troostkaart naar de mensen voor wie ze een urne maakte. Na een tijdje, wanneer het verdriet minder scherp is. Ze wil daarmee gewoon zeggen: 'Ik denk aan je'.

Sinds kort kun je bij Rayah ook een urne zelf maken. Met haar hulp natuurlijk. Van boom tot plank tot urne, een proces waarin het vinden van innerlijke rust centraal staat.

'Houtdraaien is een ambacht dat mij op de een of andere manier helpt te ontsnappen aan de realiteit,' vertelt Rayah. 'Het ritme van de draaibank voert me weg van het alledaagse. Het brengt rust. Dat gevoel wilde ik ook kunnen geven aan anderen. Wat volgde waren een reeks houtdraai-initiaties. Ik bemerkte bij de deelnemers ook een moment van bewustwording en zelfexpressie, zonder druk en los van het alledaagse. Dat zette mij aan het denken: kan het ook niet waardevol zijn om dit gevoel te kunnen geven aan iemand die in rouw is?'

Ze neemt Joke en mij mee naar haar atelier, een oude schuur naast de verbouwde boerderij waar ze woont met haar gezin. De schuur is gevuld met prachtige onafgewerkte stukken hout, klaar om een nieuw leven te krijgen. Houtkrullen en zaagsel op de ruwe vloer. De geur van hout. Hier kom je tot rust. Zij ook. Ik kan me alleen maar inbeelden hoe waardevol het is om op deze kostbare rustplek iets te kunnen maken voor wie je verloren bent. Rayah werkt samen met mensen in rouw aan een van de meest intieme stukken in hun leven. Ambacht als therapie om het rouwen te verlichten. Samen aan de draaibank waar de rouwenden, met haar helpende hand, een urne maken voor hen die ze graag zagen. Voor hen die ze graag zien. Heel intens en bijzonder.

Rayah voelt tijdens die intieme momenten welk verschil ze maakt. 'Onlangs kwam er een moeder samen met haar drie zonen de urne voor haar man maken. Ik neem op zulke momenten geen foto's, maar het beeld van de drie zonen die de urne voor de as van hun papa schuurden en de mama die trots toekeek is op mijn netvlies gebrand. Dat was zo hartverwarmend en verbindend.' Rayah denkt terug aan de eerste keer dat ze samen met iemand een urne maakte. 'Dat moment zal me voor altijd bijblijven. Het was met een vrouw waarvan de papa al een tijdje en de mama recent was gestorven. Ze wilde zelf een urne maken om de as van haar beide ouders te bewaren. Ze droeg een arm-

bandje, dat ze had meegebracht van een van haar reizen. De traditie zegt dat wanneer het armbandje stukgaat, je het niet meer nodig hebt. Tijdens haar dag hier in mijn atelier ging haar armbandje stuk. Dat zijn voor mij momenten van diepe schoonheid,' vertelt ze.

'Op het einde van zo'n dag valt de rust en de stilte. De urne is gemaakt. De oneffenheden zijn zacht geschuurd. De urne krijgt een laagje voedende olie. Een zalving die het leed verzacht.' ●

www.anobjecttoremember.be

Emma en Marcel, kip en vos voor altijd samen

116

Tinne en Kersten zijn mama en papa van vier kinderen. Lowie, een vrolijke peuter van tweeënhalve, Gaston, een goedlachse baby van een paar maanden en Emma en Marcel, de tweeling die ze voor altijd in hun hart dragen.

De deur wordt enthousiast geopend door Lowie en Tinne en Kersten verwelkomen ons met de kersverse Gaston op de arm. Petra en Marijke zijn er ook. Zij hebben het verlies van Emma en Marcel van heel dichtbij meegemaakt. De warmte van hun vriendschap is onmiddellijk voelbaar. Petra was ook diegene die me vroeg, in naam van de vriendinnengroep, een armbandje te maken voor Tinne, als geboortegeschenk en tastbaar aandenken aan Emma en Marcel.

‘Wat is het hard en rauw en hartverscheurend dat onze vriendin haar kerngezonde tweeling veel te vroeg heeft moeten afgeven. Zo lang naar verlangd, zo’n warm nestje stond er op hen te wachten. We vinden het echt intriest en vreselijk,’ deelde ze toen met me.

117

Petra was haar papa verloren en kreeg, naar haar gevoel, te weinig steun van haar vriendinnen. Iedereen was attent en lief voor haar toen het gebeurde, maar achteraf voelde ze zich enorm eenzaam in haar verdriet. Toen Tinne en Kersten Emma en Marcel verloren, was zij het die de groep vriendinnen stimuleerde om er meer dan ooit te zijn voor Tinne. Ze kwamen samen en bekeken hoe dat het beste kon. Elke week maakte een van de vriendinnen eten en bleven ze om de beurt bij Tinne zodat ze haar verhaal kon doen. En dat deed ze, opnieuw en opnieuw en opnieuw. Dat kon ook, want elke week kwam er iemand anders. Met negentien vriendinnen kun je wel een paar weken verder. Door die steun is ze erdoor geraakt en had ze geen professionele hulp nodig. Ook toen Tinnes mama onverwacht stierf, twee maanden nadat ze Emma en Marcel was verloren, waren de vriendinnen er opnieuw voor haar en sleepten haar erdoorheen.

Tinne begint bij het begin en vertelt over de weg die ze moesten afleggen om zwanger te worden. Na een reeks fertiliteitsbehandelingen en een miskraam was ze eindelijk zwanger en nog wel van een tweeling. De eerste weken waren spannend, maar toen de NIPT-test en uitgebreide echo uitwezen dat de tweeling kerngezond was, konden ze eindelijk genieten van de komst van hun twee kindjes. Tinne nam bewust veel rust en genoot van het zwanger zijn. Kersten kocht elke week een cadeautje voor Tinne of voor de tweeling. Op een dag bracht hij twee knuffels mee, een vos voor Marcel en een kip voor Emma. De zwangerschap liep goed en ze besloten om voor de geboorte nog een roadtrip door Frankrijk te maken. Het werden zorgeloze dagen. Drieduizend kilometer lang babbelde ze over niets anders dan over het leven als gezin van vier. De knuffels kip en vos werden, samen met Tinnes buik, bij elk mooi uitzicht gefotografeerd. Foto's die ze later aan Emma en Marcel wilden laten zien. De vakantieroes kreeg het gedroomde vervolg door een perfecte echo na eenentwintig weken. Twintig vingertjes, twintig teentjes, kloppende hartjes en gezichtjes die een steeds mooiere vorm aannamen. De harde buiken waren in die periode van de zwangerschap volstrekt normaal, verzekerde de gynaecoloog. 'Rustig aan doen en dan komt alles goed.' Dat deed Tinne, terwijl ze genoot van alles wat ze in haar buik voelde.

Het was 15 augustus, Moederdag in Antwerpen en omstreken. Kersten, sportverslaggever, is die dag aan het werk. Hij heeft ervoor gezorgd dat Jolien, Tinnes zus, Tinne een ontbijt en een bloemetje voor Moederdag zal brengen. Tinne belt hem, ongerust en in paniek. Ze heeft weer harde buiken en voelt dat er iets mis is. Het zal toch niet opnieuw verkeerd lopen? We zijn al zo ver geraakt, denkt hij, nu ook ongerust. Diezelfde dag nog wordt Tinne opgenomen in het ziekenhuis waar ze moet plat liggen en wordt opgevolgd. Emma en Marcel zijn nog niet sterk genoeg om al te worden gehaald. Binnen een paar dagen zijn ze drieëntwintig weken en vijf dagen en dan zijn ze voor de medische wereld en de wetgever levensvatbaar. Nu nog net niet. Diezelfde nacht krijgt Tinne weeën ...

Om de weeën tegen te houden stelt de verpleegster voor om een relaxerend bad te nemen. Tinnes mama blijft bij haar en samen hopen ze dat alles goed komt. Een herinnering die ze nu haar mama er niet meer is, enorm koestert. De weeën zijn echter niet te stoppen en Marcel besluit om te komen, te vroeg. Ze weten dat hij nog niet klaar is voor het leven en dat ze afscheid van hem moeten nemen. Tegelijkertijd hopen ze dat hij kracht aan zijn zusje zal geven om nog eventjes bij mama te blijven en te overleven. Midden in dat intens moment van verdriet beslist Emma om ook op de wereld te komen. Tijdens haar geboorte blijft Marcel veilig bij zijn oma, Tinnes mama, zodat Tinne zich kan concentreren op de geboorte van Emma. De zus van Kersten, die vroedvrouw is, haalt Emma, waarvan iedereen hoopt dat ze het zal halen. Een heel speciaal moment.

Het mag niet zijn. De kindjes zijn te klein en te kwetsbaar. Tinne en Kersten sluiten hen in hun armen en nemen afscheid. Emma en Marcel leven allebei nog even en maken zelfs geluidjes. Tinnes mama filmt dat intense moment, voor later. Dat zijn bijzondere herinneringen waar Tinne af en toe nog van geniet.

Boven de Wolken kwam langs en maakte prachtige foto's die Tinne nog regelmatig bekijkt. Foto's die Tinne en Kersten ook met iedereen hebben gedeeld en waarvan ze niet weten of ze 'raar' zijn overgekomen. Voor Tinne en Kersten zijn Emma en Marcel de mooiste en meest perfecte kindjes, voor anderen misschien niet. Tinne herinnert zich ook nog dat de fotografe zei: 'Gefeliciteerd met jullie kindjes!' en dat ze daar enorm van genoot. Bij de afscheidsviering vroegen Tinne en Kersten om geen bloemen te schenken, maar een vrije gift voor Boven de Wolken.

Tinne en Kersten lieten hun vrienden en familie weten dat Emma en Marcel geboren en gestorven waren met deze mooie woorden:

Jullie waren zo mooi,
maar nog zo jong en te fragiel.
Vijf minuutjes hadden ze jullie
gegeven, meer dan een halfuur
hebben jullie gevochten.
Jullie zouden nog niet kunnen
schreeuwen, toch maakten jullie
al vlot geluidjes.
Graag hadden we jullie nog
veel langer bij ons gehouden.
Een uur, een dag en liefst nog
honderd jaar.
Een week later hadden jullie
nog een kans gehad, vandaag
was jullie leven al voorbij
nog voor het begonnen was.
Marcel en Emma,
we gaan jullie missen
maar nooit vergeten.

Dikke kus,
mama en papa.

Na het verlies van Emma en Marcel en het verlies van Tinnes mama voelden ze allebei dat hun kinderwens nog altijd groot was. Ze startten terug met een fertiliteitsbehandeling en waren snel zwanger. Wat volgde, was een angstige periode met veel zorgen en stress. Het was geen perfecte zwangerschap en ook geen perfecte bevalling, maar er was wel een meer dan perfecte Lowie als resultaat. De zwangerschap en de geboorte van Gaston, op Kerstdag, verliep minder angstig en met minder zorgen, gelukkig maar. Toch was Tinne pas echt gerust op het moment dat hij er was. Moederdag blijft een moeilijke dag, een dag waar verdriet, geluk en herinneringen dicht bij elkaar liggen. Ook zeventien augustus, de geboortedag van de tweeling, blijft een dag die wordt gekoesterd en gevierd.

122 Af en toe gaat de bel en komen er nog een aantal 'Lama's', vriendinnen van Tinne, bij. Ze kennen elkaar al jaren van de Chiro en zijn aan elkaar blijven plakken. Ik vraag waar de naam Lama's vandaan komt en krijg een verhaal over een fietsclub, die er niet is gekomen, maar waarvan de naam is blijven hangen. Ze vertellen over hun vriendschap en over hoe zij het verlies van Emma en Marcel hebben meegemaakt. Ze vertellen over de lichtjeswandeling die ze met hun gezinnen voor Emma en Marcel organiseerden. De wandeling waarop ze Tinne het kip-en-vosarmbandje schonken, dat ik voor haar mocht maken. Ze vertellen hoe ze openlijk over het verlies van Emma en Marcel aan hun kinderen vertelden en dat nog altijd doen. Een nieuwe generatie die nu al op een natuurlijke en ongedwongen manier met verlies en afscheid omgaat.

Marijke en Tinne zijn beste vriendinnen sinds de kleuterklas, ze zouden alles samen doen, ook zwanger zijn en dat deden ze ook. Toen Tinne werd opgenomen in het ziekenhuis, stuurden ze elkaar berichtjes en kon Marijke volgen hoe het met Tinne en de kindjes ging. Toen Tinne aan het bevallen was van Emma en Marcel, kreeg Marijke geen antwoord en wist ze, voelde ze, dat het niet goed was. Toen ze hoorde dat Emma en Marcel waren gestorven, ging ze naar het ziekenhuis en nam afscheid van hen. Terug thuis vroeg ze aan haar vriend om

verf en penselen voor haar te halen en tekende en schilderde ze het verdriet van zich af. De prachtige tekening die ze van een kip en een vos maakte, kreeg zijn verdiende plaats op het geboortekaartje en het graf van Emma en Marcel. Marijke schreef die dag ook een brief, aan zichzelf en aan Tinne, om te verwerken wat was gebeurd, ze kon het anders niet plaatsen. Die brief heeft ze al die tijd bijgehouden. Tinne wist dat ze de brief ooit zou krijgen, maar Marijke was nog niet klaar om hem met haar te delen. In het bijzijn van de vriendinnen haalt Marijke iets uit haar tas. Het is een kokertje waarin de brief zit. Joke en ik mogen getuige zijn van dit moment en dat voelt heel bijzonder.

Marijke bleef ook na het verlies van Emma en Marcel berichten naar Tinne sturen zoals ze altijd had gedaan. Ze stuurde Tinne maandenlang elke dag: *Hoe gaat het vandaag?* Tinne keek elke dag uit naar dat bericht. Ze hoefde er niet op te antwoorden, maar wist dat ze haar verhaal mocht doen als ze daar nood aan had. Iets wat ze nu zelf ook probeert te doen bij anderen die iemand hebben verloren. Gewoon eventjes vragen hoe het vandaag gaat of nog korter, hoe het deze ochtend, deze middag, avond gaat.

Emma en Marcel liggen samen op de begraafplaats, met de tekening van Marijke op hun grafje. Tinne loopt er regelmatig langs met Lowie en Gaston. Onlangs kwam er een grafje bij. Tinne sprak de mama aan die net haar kindje was verloren en ze vonden elkaar in hun verdriet.

Emma en Marcel worden herinnerd in duizend-en-één kleine dingen. Een sms'je van een van de vriendinnen die het liedje van de viering op de radio hoort. Een foto van een van de vriendinnen van een kip of een vos. Een berichtje van een van de vriendinnen die vertelt dat ze met haar dochtertje naar de begraafplaats is geweest. Ze leven verder in de vele kippen en vossen in het huis van Tinne en Kersten. In de kleine kreetjes in de opname die Tinnes mama maakte. In de foto's van Boven de Wolken, in het armbandje dat ik voor Tinne mocht maken en ook hier, op deze bladzijden. ●

Vraagstuk: wat zet je in godsnaam op zo'n kaartje?

Eva Mouton: Schrijf wat het nieuws met je doet, wat je erbij voelt, dat je niet weet wat te zeggen maar erg met ze meeleeft. Zoek een mooi gedicht, schrijf het over.

Probeer de gebiedende wijs te vermijden, ik weet nog dat ik dat soms irritant vond. Zo van 'Huil. Neem elkaar vast. Probeer elkaar niet te verliezen. Geef het een plaatsje.' Dan dacht ik altijd: Vertel mij niet wat ik moet doen, ik doe het al.

Als je een foto hebt gezien, zeg dan hoe mooi het baby'tje is, verwelkom het, het ziet er een pateeke uit, schrijf haar/zijn naam op, zeg dat je hem/haar nooit zal vergeten. Eigenlijk denk ik dat dat laatste het belangrijkste is, het meest troostende. Mijn grootste angst is alleszins dat mijn kindjes zullen worden vergeten. Als iemand over hen begint ben ik nog steeds zo blij, steeds meer zelfs, eigenlijk. Onthoud vooral: Je kan niets fout schrijven als het uit je hart komt.

over hoe rouw over liefde gaat

Beste Manu,

Je kent mij niet maar ik heb zo een vermoeden dat je wel een aantal mensen van mijn familie kent. Mijn familie is afkomstig van en de meesten wonen nog altijd in Dudzele. Sommige nichten en neven hebben ongeveer jouw leeftijd en hebben achternamen als Devisch, Clyncke, Snauwaert of Sneyaert (mijn eigen achternaam).

Ik vroeg me af hoe ik een man zou kunnen contacteren, die zo enorm veel betekent voor alles wat met verlies heeft te maken en die honderden lezingen en interviews per jaar geeft. Met welke titel zou mijn mail niet ondergesneeuwd raken in je, waarschijnlijk, overvolle mailbox?

Toen ik je boek *Van het leven geleerd* las, wist ik het (dacht ik!): misschien ben jij wel bij mijn grootmoeder Elisa Dendooven op rouwbezoek geweest met de pastoor, toen je misdienaar was. Ze was vierenzeventig jaar toen ze in 1969 stierf aan een hersentumor en werd thuis opgebaard in de opkamer van haar boerderij in de Oostkerkestraat, zodat de buurt afscheid van haar kon nemen. Maar toen ik je leeftijd opzocht dacht ik dat je waarschijnlijk al was gaan studeren in 1969 en daar ging mijn binnenkomer.

De reden dat ik je contacteer is dat ik een boek schrijf over de schoonheid en de verbinding in verlies. Een bundeling prachtige verhalen van mensen die iemand hebben verloren, stuk voor stuk uniek, rouwend op hun eigen manier. Daarvoor ga ik dit jaar op de koffie bij de mensen van wie de verhalen mij het meest hebben geraakt.

Ik maakte voor deze mooie mensen een persoonlijk juweel, aan de hand van wat ze mij hebben toevertrouwd. Een juweel dat hen een houvast geeft en warme herinneringen tastbaar maakt. Wanneer ik bij hen op de koffie ga, luister ik naar

alles wat ze mij willen vertellen over hun verlies. Het zijn telkens warme gesprekken met een enorme openheid waar ik heel nederig van word. Hun vaak intieme verhalen worden versterkt door getuigenissen van bijzondere mensen die de rouw en het verlies zachter maakten. Voor mij ben jij ook zo'n zachtmaker.

Daarom zou ik je graag ontmoeten en met je in gesprek gaan over de schoonheid in verlies. Ons gesprek kan dan een deeltje van mijn boek worden. Ik hoop van harte dat je de tijd en de ruimte vindt om mijn bericht te lezen, over mijn vraag na te denken en dat je me wilt ontmoeten voor een gesprek. Nu al dankjewel hiervoor!

Warme groetjes,

Veronique

Beste Veronique

Ik wil zeker meewerken. Ik ben ongeveer zestig jaar weg uit Dudzele maar je kunt een kind uit een dorp wegnemen, je haalt het dorp nooit uit iemand. Neem gerust contact om iets af te spreken.

Manu Keirse

En zo reden Joke en ik op een mooie winteravond met een prachtige zonsondergang in de voorruit naar Leefdaal. Hij heet ons welkom in de praktijkruimte van zijn huis, die vol staat met kasten vol boeken. Hij heeft er een prachtig uitzicht op het bos en de vijver van het kasteel van Leefdaal.

‘En dus jij bent ook afkomstig van Dudzele,’ valt hij met de deur in huis. Ik vertel hem dat niet ik, maar mijn moeder van Dudzele was. Ik vertel hem wie ze was en in welke boerderij ze is grootgebracht. ‘De muus!’ (West-Vlaams voor muis) zegt hij enthousiast. ‘Ja, daar is het,’ zeg ik en ik voel onmiddellijk de connectie. Ik vertel hem over de kerk en de begraafplaats in Dudzele, die zowel voor mij als voor hem zoveel betekenis heeft. De kerk waarin het grootste gedeelte van mijn familie is gedoopt, getrouwd en gestorven. Het kerkhof waar ik als kind met mijn moeder naartoe ging. Waar mijn zus, mijn overgrootouders, grootouders, tantes, nonkels, nichten en neven en een paar kindjes die te vroeg gestorven zijn hun laatste rustplek kregen.

Ook al ken ik Dudzele goed en liggen mijn verre wortels daar, ik heb er nooit gewoond. Manu is er opgegroeid en ook al is hij er al een hele tijd weg, hij vergeet niet van waar hij afkomstig is. Daar zorgde zijn moeder wel voor. Zijn moeder was een bijzondere vrouw. Ze zag de mensen en hun leed in haar omgeving. In een ander tijdperk zou ze psycholoog of sociaal assistent geweest zijn. En dat was ze eigenlijk ook in haar dorp.

Ik hoorde zo’n twintig jaar geleden voor het eerst van Manu Keirse. Vrienden van ons hadden hun zoontje verloren aan een hersentumor. Ze omringden hem met al hun liefde en hij stierf in hun armen. Het was voor mij de eerste keer dat ik verlies en afscheid op zo’n mooie, persoonlijke en intieme manier mocht meemaken. Een tijd later organiseerde een van mijn toenmalige collega’s een lezing met Manu Keirse. Ik had nog nooit van de man gehoord, maar gaf de uitnodiging aan dit koppel. Ze gingen ernaartoe, lazen achteraf zijn boeken en vertelden me hoeveel troost ze daaruit hadden gehaald.

Toen mijn moeder stierf, kreeg ik van een goeie vriendin het boek *Vingerafdruk van verdriet*, van – jawel – Manu Keirse. Ze schreef erin:

Lieve Veronique, het is
moeilijk de juiste woorden
te vinden, maar we willen je
door dit klein gebaar laten
weten dat we aan je denken.
Liefs Sara en Lieven.

Toen haar schoonpapa stierf, schreef ik er dit onder:

Lieve Lieven en Sara,
nu is het aan mij om aan
jullie te denken. Heel veel
moed om dit grote verlies
een plaats te geven.
Gun jezelf de tijd en koester
de mooie herinneringen.
Liefs Veronique

en ik gaf het boekje terug.

Daarna las ik al Manu’s boeken, als troost, maar ook om te leren omgaan met de vele verliesverhalen die ik in een juweel mag vertalen. Sindsdien schrijf ik niet meer *Heel veel moed* of *Geef het verlies een plaats* maar wel nog altijd: Koester de mooie herinneringen. Het boek dat mij het meest heeft getroffen, is *Van het leven geleerd*. Een persoonlijk boek over zijn zoektocht naar de ervaringen die hem hebben gemaakt tot de mens die hij nu is. Het is geen bestseller zoals al zijn andere boeken, maar volgens zijn collega-psychologen wel het beste boek dat hij ooit heeft geschreven. Ik ben het met hen eens.

Professor, dokter, emeritus Manu Keirse is klinisch psycholoog, doctor in de geneeskunde en de autoriteit in België en Nederland als het gaat om verdriet, verlies en de laatste levensfase. Belangrijke en welverdiende titels, maar voor mij is hij vooral de man die het leven van duizenden mensen heeft verzacht. Hij raakt mensen door wat hij schrijft in zijn boeken en vertelt tijdens de vele lezingen en ontmoetingen waarin hij de mens en zijn lijden ziet. In elk gezin waar we op de koffie mochten, lag er een boek van hem. De lijst van zijn verwezenlijkingen is lang. Hij heeft zijn stempel gedrukt op o.a. menselijke patiëntenzorg, palliatieve zorg, de wet euthanasie en aandacht voor perinatale sterfte. Hij zorgde ervoor dat kindjes die stierven voor de geboorte niet meer bij het ziekenhuisafval verdwenen maar op een waardige manier konden worden begraven.

Dat ouders een naam aan een doodgeboren kindje kunnen geven was ook een van zijn kruistochten. Hij zag hoe moeilijk het was voor ouders wanneer ze hun dode kindje geen naam mochten geven. Dat heeft bijvoorbeeld voor mijn tante Julienne een verschil gemaakt. Ze verloor een dochttertje net na de geboorte en kon haar pas achtenveertig jaar later een naam geven. Ze liet haar naam op het graf van haar ouders bij zetten en schreef in een brief aan haar kinderen: In 1951 is een dochttertje geboren. Ik was zes maanden zwanger. Zij was te vroeg geboren en niet levensvatbaar. Ze heeft maar een dag geleefd. Ze is onmiddellijk na de bevalling gedoopt. Omdat het tweede paasdag was kon mijn man haar niet ‘in leven’ aangeven bij de burgerlijke stand.

Zo komt het dat zij naamloos begraven is. We hebben haar begraven in de familie-kelder, bij mijn vader. Tien jaar geleden, in 1999, is een wet gestemd dat alle kinderen die destijds naamloos begraven waren, recht hebben op een naam. Ik heb haar Marianne genoemd en haar naam laten bijzetten op de grafsteen van mijn ouders.

Manu Keirsjes boeken worden verkocht met de duizenden, zijn vele lezingen zijn altijd uitverkocht. Binnenkort geeft hij een lezing in Nederland, zoals hij wel vaker doet, alleen is de locatie al drie keer veranderd, geen enkele zaal is groot genoeg. Ze zijn nu uitgeweken naar een kerk en ook die zal afgeladen vol zitten.

‘Wat doet dat met je, al zoveel bereikt hebben in je leven en nu nog altijd zoveel mensen raken met wat je te vertellen hebt?’ vraag ik hem. Hij wuift mijn compliment en vraag weg en lacht: ‘Nederig blijven, ik ben van Dudzele hè.’ Dat heeft zijn moeder er goed ingekregen. Elk boek dat hij schreef, gaf hij haar cadeau. En dat ging altijd volgens hetzelfde ritueel. Ze nam het boek aan zonder iets te zeggen, nam de sleutel van de kast uit haar schort, legde zijn boek bij zijn andere boeken, sloot de kast terug af en ging over tot de orde van de dag. Manu hoorde wel via zijn broers en zussen hoe fier ze was en hoe ze aan iedereen over hem vertelde, maar aan hem zei ze niks. Na haar dood vond hij zijn boeken in de

kast, ze had er briefjes in gestoken en aantekeningen gemaakt bij bepaalde uitspraken en zinnen. Dat ontroerde hem.

Op haar sterfbed zei ze: ‘Goed dat jij psychologie gestudeerd hebt. We kunnen zo open en direct praten over alles wat ik meemaak. De meeste mensen gaan er in een grote boog omheen.’ ‘Denk je dat ik dat tijdens mijn studie psychologie heb geleerd? Denk je dat ze dit doceren aan de universiteit?’ vroeg hij haar. ‘Ik denk dat ik dat hier thuis heb geleerd.’ Hij vertelde haar hoe hij zich de dag herinnerde dat Geert, een jongetje uit de straat, verongelukte. Hoe ze samen een laatste groet brachten en hoe diep die ervaring in zijn geheugen en zijn leven werd gegrift.

Zijn moeder vertelde: ‘De huisarts van het dorp ging toen bij alle gezinnen met kinderen in de straat langs. Hij adviseerde om met de kinderen een laatste groet te gaan brengen.

‘Het is belangrijk dat ze dat op jonge leeftijd leren,’ zei hij. ‘En bedenk eens wat je met je kinderen doet als je thuis een warme en aangename sfeer wilt creëren.’ Ik zei: ‘Pannenkoeken bakken en warme chocolademelk maken.’ ‘Voor pannenkoeken heb je geen tijd,’ zei de huisarts. ‘Geef ze een kop warme chocolademelk en neem al je tijd om naar je kinderen te luisteren.’

‘Dat was de boodschap van een huisarts zestig jaar geleden. Wie zou er tegenwoordig nog adviseren om met kinderen van die leeftijd een laatste groet te gaan brengen aan een kind van vier van wie het hoofd verbrijzeld is onder de wielen van een vrachtwagen? Je kunt het je bijna niet meer voorstellen, maar de huisarts dacht aan ons, kinderen, als de volwassenen van de toekomst. Later vertelde ik dit verhaal tijdens een lezing. Er zaten meer dan driehonderd mensen in de zaal en ik kon ze achteraan nauwelijks onderscheiden.

Toen na mijn lezing en de daaropvolgende gedachtewisseling iedereen de zaal verliet, kwam een man van helemaal achteraan naar mij toe, de huisarts uit mijn kinderjaren. Hij had tranen in zijn ogen. “Ik heb me in mijn loopbaan nooit zo gewaardeerd gevoeld als vandaag,” zei hij. “Ik zie het na al die jaren nog precies zoals je het hebt verteld. Ook zie ik nog steeds dat kind liggen in de voorkamer van die woning. De meeste mensen verklaarden me voor gek toen ik aanraaide om met hun kinderen afscheid te gaan nemen. De enige die mijn raad heeft opgevolgd, was je moeder.”

Manu was bij zijn moeder toen ze stierf, een moment waar hij dankbaar voor is. Een nacht met intens contact. Dit is een stukje uit zijn boek *Van het leven geleerd*:

Terwijl haar leven op zijn einde loopt, keren mijn gedachten terug naar wat geweest is. Ik zie mijn hele leven met haar voorbijtrekken. Het is alsof ik nooit

meer zo intens leef als in die nacht. Mijn hele kindertijd trekt aan mijn ogen voorbij, haar gebaren, woorden, boodschappen. Zij kan nu niet meer praten.

Haar stem zwijgt.

En toch roept ze bij mij zo veel op die nacht. Aanwezig zijn bij een ziekbed thuis is zo anders dan in een ziekenhuis, waar je aangewezen bent op die ene stoel, in die wereld van twee vierkante meter.

In een thuissituatie gaat het leven verder. Afscheid nemen en sterven maken er deel uit van dit leven.

We baren moeder samen op. Vader, broers en zussen. De een zoekt een mooie witte bloes uit, de ander strijkt wat lakens, zodat er geen rimpeltje meer te zien is. Met een paar wassen we moeder, we kleden haar mooi aan. Als we bijna klaar zijn, komt vader met een klein zwart kruisje dat hij in de ladekast van hun slaapkamer heeft gevonden. Het is het kruisje van de goede dood. Moeder heeft het er een paar dagen geleden nog over gehad. Het is hetzelfde kruisje waarmee haar vader en moeder werden opgebaard. We leggen het nu ook in haar handen, samen met haar paternoster. Het is een ritueel hoe een heel gezin moeder aankleedt en klaar maakt voor de laatste keer. Een broer gaat in de tuin wat paasbloemen plukken. Ze heeft zo vaak op haar sterfbed gevraagd ‘Zou ik mijn paasbloemen nog

zien bloeien?’ Zodra de paasbloemen in de voortuin bloeiden, is ze gestorven. Ze wordt opgebaard met de paasbloemen die ze zelf nog heeft geplant. Daaraan heeft ze waarschijnlijk niet gedacht toen ze de bollen in de grond stopte. Voor mij zijn de paasbloemen nu een symbool geworden. Elk jaar als ze in de tuin verschijnen, zullen mijn gedachten teruglijden naar het leven van mijn moeder en naar haar sterven. Ook paasbloemen groeien, bloeien en sterven.’

Het kleine zwarte kruisje, het kruisje van de goede dood, zie ik in zijn praktijkruimte tegen de muur hangen. Het kruisje waarmee hij ook zal opgebaard worden.

Ik vertel hem over mijn boek, vertel hier en daar een stukje van een van de verhalen en benoem de schoonheid die ik heb gezien. Ik vraag hem wat voor hem de schoonheid in verlies is.

‘Dat de mensen door een verlieservaring vaak dichterbij komen bij de kern van hun zijn. En dat ze ineens gaan zien waar dit leven om gaat. Ik hoor mensen zeggen: “Ik klaagde over dat en dat en dat, maar sinds ik dat heb meegemaakt zijn alle waarden in mijn leven anders komen te liggen. En ik ben helemaal anders naar het leven gaan kijken.” De kracht die mensen soms halen daaruit, de wijze waarop ze anders naar het leven gaan kijken, is vaak een vorm van schoonheid.

Er kwam hier een dame de ramen meten om mijn gordijnen aan te passen. Op de vensterbank lag mijn boek *Verlies*

van een prille zwangerschap. En ik zie ineens tranen. Ik zeg: “Je hebt precies iets meegemaakt?”

“Ja,” zegt ze, “achtentwintig jaar geleden is mijn eerste kind gestorven na veertien weken zwangerschap. Ik heb vorige week nog aan mijn drie dochters gezegd: als ik ooit dood ben en jullie vergeten mijn sterfdatum, dat kan ik jullie vergeven. Maar ik zal jullie nooit vergeven als je de sterfdatum vergeet van jullie broertje die jullie nooit hebben gekend.” En de tranen stroomden. Dat is intens verdriet, maar er zit ook schoonheid in. Die verbondenheid met haar kind dat nooit het levenslicht heeft mogen zien, dat gestorven is tijdens de zwangerschap en dat na achtentwintig jaar beweend wordt. Daar zit iets puurs in.

Schoonheid en verdriet doet me ook nog aan iets anders denken. In de tijd bij de oude Grieken, toen de geneeskunde nog niks kon, brachten ze schoonheid in de vorm van kunst en muziek bij de zieken omdat ze ervan uitgingen dat het troost bracht in moeilijke momenten. De troost die van schoonheid uit gaat.

Schoonheid ligt soms in dingen waar je het totaal niet verwacht.’

Hij is een verhalenverteller en op dat vlak voel ik me verbonden met hem. Ik vraag hem wat hij nog wil doen in zijn leven. 'Nog wil doen?' Hij denkt even na en zegt dan: 'Beantwoorden aan noden van mensen, zolang ik nog kan.' Joke vraagt wat hem drijft om dit nog elke dag te doen.

'De betekenis van je leven ligt in het verschil dat je maakt in het leven van anderen.'

136 Deze levensboodschap van Nelson Mandela staat op een steen in mijn tuin. Ik zie het elke dag als ik door mijn raam kijk. Dat is het.'

Ik heb mijn boek *Van het leven geleerd* bij me en vraag of hij het wil signeren. Hij schrijft: *Aan Veronique, met veel waardering voor je zoektocht naar schoonheid in verdriet. Manu Keirse* Joke heeft nog geen enkel boek van hem gelezen, zegt ze eerlijk. Hij staat op, gaat naar zijn boekenkast en geeft haar zijn herwerkte boek *Helpen bij verlies*. Een bestseller waarvan de uitgeverij na zoveel jaar nog heel wat exemplaren verkoopt. Hij heeft het volledig herwerkt. 'Deze versie kon ik tweeëntwintig jaar geleden niet schrijven, ik leerde zoveel bij in al die jaren. Hij schreef het boek in het Streuvelshuis en schrijversresidentie 'Het Lijsternest'.

Hij leest het stukje op het eerste blad voor: Voor het brede raam met uitzicht op velden en weiden, waar een ezel waakt over het natuurgebied en waar je in de verte twee molens en enkele kerktorens ziet, groeide de eerste inspiratie. Om het met de woorden van Streuvels te zeggen: 'Van uitzicht naar inzicht.'

Ik vertel hem dat ik mijn boek op tweeëntwintig oktober in het kasteel van Bokrijk zal voorstellen en dat hij van harte is uitgenodigd. Hij zegt niet dat hij zal komen, maar vraagt wel: 'Waarom 22 oktober?' 'Mijn zus is verongelukt op negenentwintig oktober, maar die datum was niet meer vrij,' zeg ik, verwonderd over zijn vraag.

Ik zeg meer dan tien keer dankjewel. Voor zijn tijd, voor het aangename en boeiende gesprek, voor de eenvoud, voor wie hij is en hij eindigt met: 'Ik vond het interessant' en dat vind ik een compliment. We stappen in de auto en Joke zegt: 'Naar die man kan ik nog uren luisteren. Hij heeft iets van een pastoor, een goeie pastoor. Zouden er meer zulke pastoors zijn, de kerken zaten vol.'

De kerk zat vol, bij zijn volgende lezing. ●

／ Grief, I've learned,
is really just love.
It's all the love you
want to give but cannot.
All that unspent love
gathers up in the
corners of your eyes,
the lump in your throat,
and in that hollow part
of your chest.

Grief is just love with
no place to go. ／

/

TIJD

Jan, tot.

158

De papa van An was er ineens niet meer. Zonder mooi afscheid en met nog zoveel plannen samen, moest ze verder zonder hem.

An en haar papa waren twee handen op één buik. Toen haar ouders uit elkaar gingen, bleven An en haar broer, Gert, bij hun papa, in het ouderlijk huis. Later bleven ze in elkaars buurt wonen en zag of hoorde An haar papa dagelijks.

Hij sukkelde al jaren met de gezondheid van zijn longen. Goeie periodes, waarin hij zijn beperking kon dragen, werden afgewisseld met ziekenhuisopnames waarin zijn leven aan een zijden draadje hing. Ondanks zijn gezondheidsproblemen had hij nog genoeg plannen en wilde hij vooral zijn kleinkinderen zien opgroeien. Dat was één van de redenen waarom hij het traject voor een longtransplantatie opstartte. Het werd een lange weg met veel onderzoeken, gesprekken met specialisten en angst voor de operatie en de lange revalidatie. Angst ook dat zijn lichaam de nieuwe long zou afstoten en alles voor niets zou zijn. Maar de prognose die de dokters hem gaven was geruststellend en zijn angst maakte plaats voor zin in de toekomst.

159

Op een dag in januari zat An in een belangrijke vergadering op haar werk en hoorde ze haar telefoon herhaaldelijk trillen. Iets zei haar dat dit niet kon wachten. Ze bekeek de vele gemiste oproepen en berichten van haar papa en zag maar één ding *Longen!* Het was zover, er was een donor gevonden en de transplantatie zou doorgaan. Veel sneller dan verwacht. Nog niet alles was geregeld, niet alles was gezegd.

An en Gert gingen met hun papa mee naar het ziekenhuis en bleven bij hem tot aan het operatiekwartier. Ze paktten mekaar nog eens vast en namen afscheid. Hij gaf An de ketting die hij altijd droeg en maakte nog een grapje voor hij, voor altijd, uit hun leven verdween. Maar dat wisten ze toen nog niet.

De operatie en de nazorg zouden ongeveer negen uur duren dus het had geen zin om te wachten. 'We bellen jullie zodra er nieuws is.' zeiden ze in het ziekenhuis.

Ze gingen allebei naar huis en deden nietszeggende dingen. Hun hoofd stond nergens naar. Na negen uur werden An en Gert lichtjes ongerust. Ze stuurden voorzichtig berichtjes naar mekaar: *Heb jij al iets gehoord?* De uren verstreken. Er kwam geen bericht. Ze belden zelf naar het ziekenhuis om te vragen of alles oké was. Er was nog steeds geen nieuws. An raakte in paniek, voelde dat er iets niet klopte.

Om twee uur 's nachts belde Gert, het ziekenhuis had eindelijk contact met hem opgenomen. 'Ik weet niet hoe ik het moet zeggen, An. Het gaat niet goed met papa.'

De operatie was niet goed verlopen. Door het jarenlange cortisonegebruik waren zijn longen verkleefd. De artsen hadden te veel schade aan de bloedvaten moeten maken om de longen te verwijderen. Hun vader was in een coma gebracht en werd in leven gehouden door machines. An en Gert bleven twee dagen bij hem in het ziekenhuis. Dagen waarin verdriet, angst, hoop, boosheid en ongeloof mekaar afwisselden. Na die twee dagen gaven de dokters het advies om de machines en zijn leven stop te zetten. An bleef bij haar papa en hield zijn hand vast tot het einde. Gert kon het niet. Verweesd bleven ze achter en konden niet vatten wat er was gebeurd. De dagen na zijn overlijden regelden ze zijn afscheid en rouwden ze elk op hun eigen manier.

Ik vertel An mijn verhaal, wat ik niet van plan was, maar ik voel zoveel verbinding met haar dat ik het wil delen. Mijn schoonvader stond bovenaan de transplantatielijst voor een nieuwe lever en wachtte op een donor maar die kwam er niet. Mijn schoonvader stierf, helemaal onverwacht want sterven zat niet in het scenario. We waren er niet op voorbereid. Daarom is er zelfs nu, na zestien jaar, nog altijd veel pijn wanneer ik erover vertel.

Twee vriendinnen van An, Lien en Catherine, zijn bij ons gesprek. Ze kennen elkaar al van in de kleuterklas, gingen samen naar de Chiro, volleybalden samen, gingen samen studeren in Leuven en wonen bij elkaar in de buurt, onder de kerktoren.

Ze luisteren in stilte mee en voelen het verdriet van An opnieuw. Ze vertellen dat ze eerst niet wisten hoe ze An konden steunen. Met een grote groep vriendinnen kookten ze om de beurt voor haar, tot ze weer energie genoeg had. Op 31 januari, de dag waarop haar papa stierf, sturen ze haar een kaartje, een bericht of zorgen voor een attentie. An is op dat moment de enige met een verlieservaring in de vriendinnengroep, de rest heeft het gelukkig nog niet moeten meemaken. Catherine blijft bezorgd om An. 'In de voorbije twee jaar is ze haar papa verloren, is ze voor de tweede keer mama geworden, en is ze van job veranderd. Het waren heftige jaren. Misschien had ze te weinig tijd en ruimte om te rouwen. Het is een sterke, ons An, maar toch ...' zegt Catherine.

162 31 januari blijft een moeilijke dag en ook de dagen ervoor loopt de hele film terug door haar hoofd. Dan ziet ze het bericht *Longen!* weer, rijdt ze opnieuw naar het ziekenhuis, neemt ze weer afscheid van haar papa. Ze herbeleeft het ellenlange wachten op nieuws, het telefoontje van haar broer. Het moment dat ze hem na de operatie terug ziet, helemaal anders dan de dag ervoor. De machines die worden uitgezet, zijn hand in de hare, zijn hart dat stopt ...

Na ons bezoek zie ik ook mijn film terug, na zestien jaar zit het nog altijd vers in mijn geheugen.

Vorig jaar ging An eind januari met haar gezin naar zee. Haar papa was daar graag, de zeelucht deed hem goed. Ze had ernaar uitgekeken, maar het weer viel tegen, de kinderen waren vervelend en het werd niet het herdenkingsweekend waarop ze had gehoopt. Ze ging een uur in haar eentje wandelen omdat ze het nodig had, in de regen en met veel tegenwind, en dat deed haar goed. 'Misschien moest het zo zijn,' zegt Lien. 'Het was een weerspiegeling van de onrust in jou op dat moment.'

An laat me het rouwkaartje van haar papa zien. Op de voorkant een foto van toen ze samen een dagje naar Brussel gingen, een mooie dag en dat zie je ook aan hem. Binnenin een warme tekst, die An schreef. Ze vond het belangrijk om neer te schrijven wat hij voor haar betekende.

De tekst eindigt met *Tot*. Zo eindigden zijn berichtjes altijd. Tot. Een open einde om zelf in te vullen tot wanneer, tot eender wanneer je ruimte en tijd hebt. Hij wilde geen beslag leggen op hun tijd, wilde niet tot last zijn. Ik vraag An of ze Tot nog gebruikt heeft. 'Nee,' zegt ze, 'maar misschien moet ik dat wel terug doen.'

Door haar papa te verliezen heeft ze andere keuzes in haar leven gemaakt. Ze is dankbaar met haar gezin en met de warme kring om haar heen. Toch sluipt de onrust soms in haar hoofd. Dan denkt ze: het gaat te goed. Niet te blij zijn met alles. Dat had haar papa ook. Er kon altijd iets mislopen, vond hij. De avond voor zijn operatie bezocht hij nog een paar vrienden. Een soort afscheid, denkt An nu, voor als het mis zou lopen.

Haar papa was ook meester Jan van het vijfde leerjaar in de basisschool van Zoerle Parwijs, bij Westerlo. Een legende in de school waar Ans zoontje Lou nu ook naar school gaat en waar ze elke dag de klas van het vijfde leerjaar passeert. Ze kijkt er altijd even binnen. Er is nog niets veranderd. Onlangs kwam Lou thuis en vroeg waarom de juffen 'meester Jan' zeiden. Hij was nog zo klein toen zijn 'vokke' stierf en weet niet wie 'meester Jan' is. Dus gaat ze met Lou naar zijn opa's foto en vertelt ze hem over haar papa.

163

Lien en Catherine hebben mooie herinneringen aan Ans papa. Hij verkleedde zich op verjaardagsfeestjes en hing altijd de plezante uit. Hij bakte hotdogs en gaf hun een gele kaart voor de mayonaise en een rode kaart voor de ketchup. An haalt de doos met de rode en gele kaarten uit de kast, één van de vele dingen die ze meegenomen heeft toen ze zijn huis moesten leegmaken. Het huis waar ze is opgegroeid en waar haar broer nu woont. Ze is blij dat het huis in de familie is gebleven, maar vindt het moeilijk om er haar papa niet meer te vinden.

Hij had een prachtig 'meesterhandschrift' en schreef haar ook elk jaar een verjaardagskaart, zo'n lelijke waarop de leeftijd staat. Hij schreef er levenswijsheden op met een knipoog, de samenvatting van het voorbije jaar en een vooruitblik op wat nog zou komen. Er worden niet te veel gevoelens geuit in de Kempen maar de kaartjes zijn er om voor altijd te koesteren. Kaartjes met humor als rode draad. Het laatste kaartje, voor haar drieëndertigste verjaardag, heeft enorm veel betekenis gekregen. Hij had geen kaartje gevonden met 33 op de voorkant en maakte daar ook een grapje over. Ik mag de kaart lezen en ben ontroerd door zoveel liefde en warmte van deze man aan zijn dochter. Ik lees een zinnetje twee keer omdat het zo treffend is: *Verantwoordelijkheid voor je kind (en omgekeerd) gaat nooit op rust ...*

164

165

Ik maakte voor An een ring waarin het mooie handschrift en de as van haar papa als symbool voor verbondenheid zijn verwerkt. De emotionele waarde van zijn handschrift in combinatie met zijn as helpen haar om met haar verdriet om te gaan. Haar papa maakt nu samen met haar alles mee wat er verder in haar leven gebeurt. Op momenten dat het moeilijk gaat, is de ring voor haar letterlijk een houvast.

De dag nadat ze haar bijzondere ring voor altijd aandeed, ontdekte ze dat ze zwanger was van haar tweede kindje, iets waar ook haar papa naar had uitgekeken. Ze reed naar de begraafplaats om het hem als eerste te vertellen. Ook na de bevalling van Mona stopten ze daar even om Mona aan hem te laten zien.

166 Ans mama gaat regelmatig met haar kleinkinderen naar de begraafplaats, om een bezoekje te brengen aan hun 'vokke'. Het was waarschijnlijk niet gemakkelijk voor haar om het verdriet van haar kinderen en haar eigen verdriet alleen maar van een afstand mee te maken.

An gelooft dat haar papa haar de rust heeft gegeven om het geluk nog meer te koesteren. Het is alleen heel erg jammer dat hij daarvoor moest gaan.

Het is dat het zo moest zijn, geluk en verdriet hand in hand.

Tot. ●

／ Sterven
is verhuizen van
de buitenwereld,
naar het hart
van al de mensen
waar je van houdt. ／

WARMTE

Thomas, één en al liefde

326

Annelies raakte me door de warme manier waarop ze over haar liefde voor Thomas vertelde. De dag dat ik haar voor de eerste keer ontmoette, vond ze de kracht om 's ochtends op te staan en de kinderen naar school te brengen. Ze deed de oorbellen in, die ze van hem kreeg, stapte in de auto en bracht zijn as naar mij, om in haar herinneringsjuwelen te verwerken. Haar dankbaarheid die ze me schonk, omdat ik deze tastbare herinneringen voor haar maakte, bewaar ik dicht bij me. Toen ik haar vroeg of haar verhaal een mooie plek in mijn boek mocht krijgen, zei ze onmiddellijk ja. Ik vroeg haar ook hoe het met haar ging en dit was haar antwoord:

327

Hoe gaat het hier? Een vraag die ik wel vaker krijg en waarop ik tegenwoordig een 'standaard' antwoord geef: 'Ça va. Op en af. Stilletjes.' Niet iedereen wil/is klaar om het echte antwoord te horen ... Tenzij de vraag ècht is gesteld, dan krijg je een eerlijk antwoord.

Dus hoe gaat het hier...?

Oneindig diep gemis. Ik mis Thomas met elke vezel van mijn lichaam. Ik mis de kleine dingen die toonden dat hij thuis was: zijn sleutels op de kast, zijn schoenen aan de deur, ... Thuiskomen was dan nog echt 'thuis' komen.

Ik mis het zijn auto te zien oprijden.

Ik mis het hem 's ochtends op zijn stoel aan de ontbijttafel te zien, zijn haar helemaal in de war.

Ik mis zijn knuffels, kusjes, zijn liefde ...

Ik mis onze dagelijkse gesprekken, over alles en niets.

Ik mis mijn klankbord, samen beslissingen nemen (hoe klein ook).

Ik mis gelukkig zijn ...

Ik mis intens en oneindig.

Hem missen zal nooit wennen.

De kinderen zoeken ook hun draai. Rouwen elk op een zeer verschillende manier.

Ook zij missen hun geweldige papa enorm.

Evenwicht zoeken. Routine en structuur. Alles wat zo evident was, is nu opnieuw een zoektocht. Een zoektocht in het donker met een vreemde aan het stuur.

Wie ben ik? Ik herken de vrouw in de spiegel 's ochtends niet. Wie ben ik zonder Thomas? Hoe kan ik weer gelukkiger worden? Hoe krijgen we weer fonkeltjes in onze ogen?

En ondertussen overleven we. En heel soms voelt een dag eens aan als leven.

We zijn heel erg warm omringd door lieve familie en vrienden. Ik ben diep geraakt door je vraag. De door jouw gemaakte juwelen draag ik elke dag. Ze geven me kracht. Kracht om toch door te gaan, hoe diep het dal ook is.

Je bent hier heel welkom voor koffie. En ik vertel je graag mijn hele verhaal. Ik vind zelf ook troost in verhalen van andere mensen.

328

Annelies en Thomas vormden een koppel dat samen oud ging worden. Ze waren altijd samen, een en al liefde, mekaars maatje, ze deelden lief en leed en waren na twintig jaar nog altijd stapelzot van elkaar. Annelies voelde zich zo geborgen bij hem. Zolang haar kleine hand in zijn grote hand paste, kon ze de wereld aan. Ze kregen drie prachtige kinderen voor wie hij een papa was waar nog een woord moet voor worden uitgevonden. Met hun vijven hadden ze alles wat ze nodig hadden.

Alleen besliste de dood daar anders over.

329

Thomas had al een tijdje buikpijn en ging met die klachten naar de huisarts. Waarschijnlijk een ontsteking, kreeg hij te horen. Toen de klachten niet voorbijgingen, deed de huisarts voor alle zekerheid een bloedonderzoek. 'Ik bel je alleen als het ernstig is,' zei hij. 's Avonds laat belde hij nog terug. De ontstekingswaarden in Thomas' bloed waren erg hoog en de dokter had al een afspraak gemaakt voor verder onderzoek in het ziekenhuis. De dag erna werd Thomas onderzocht en zagen ze niet alleen een darmperforatie maar ook een massa in zijn dikke darm. Hij werd opgenomen om de darmperforatie te behandelen en na verder onderzoek bleek de massa darmkanker te zijn. Annelies had op dat moment niet door hoe erg het was totdat haar broer en schoonzus, arts en oncoloog, de diagnosebrief bekeken. Haar broer belde haar en zei: 'Annelies, het ziet er echt niet goed uit.'

330

Annelies en Thomas bespraken de toekomst, hij was jong en gezond, hij zou er wel doorkomen. Tot ze te horen kregen dat de kanker vergevorderd was en zijn overlevingskansen klein waren. De behandeling was er enkel om zijn leven een beetje te verlengen. Met een sprankel hoop op extra tijd onderging hij de zware behandeling. Een opeenvolging van slechte dagen, achteruitgang en altijd maar bijkomend slecht nieuws. Zijn levenskwaliteit ging op drie maanden van honderd naar nul procent. Er was hem geen enkele mooie dag meer gegund. Van zijn laatste maanden genieten en dingen voor de laatste keer doen was er niet bij.

Dag na dag zag Annelies hem verder verdwijnen en beseften ze allebei dat er een einde aan hun mooie leven kwam. Ze bespraken euthanasie en legden een datum in september vast. Hij haalde het niet. In augustus ging het zo slecht dat ze samen besloten om de pijn vroeger te stoppen. De twee jongste kinderen waren op dat moment aan zee met de ouders van Annelies. Ze hadden een leuke tijd en wilden helemaal niet naar huis. Het beeld van die twee vrolijk zwaaiende kinderen die naar huis gereden werden, kan de papa van Annelies niet vergeten. Hij zou zijn kleinkinderen nooit meer zo zorgeloos zien.

Thomas vertelde zijn kinderen over zijn dood en nam afscheid van hen. Een hartverscheurend moment waaraan Annelies niet graag terugdenkt, die herinnering is te pijnlijk en zou geen enkel kind mogen meemaken.

De dagen voor Thomas' laatste dag nam zijn dichte kring afscheid. 'Wat zeg je tegen iemand die je niet meer zult terugzien,' vraag ik haar. 'Bij sommigen werden er herinneringen opgehaald, bij anderen was het stil en was 'er zijn' voldoende,' zegt Annelies. Zij bleef bezig: eten maken, was plooiën, genodigdenlijst voor de viering maken, tekst voor zijn rouwkaartje samenstellen. Achteraf vroeg ze zichzelf af waarom ze niet elk kostbaar moment dicht bij hem was gebleven. Het was te moeilijk, bezig blijven was op dat moment gemakkelijker. Thomas had zelf ook ruimte nodig, wilde af en toe alleen zijn om afscheid van zijn leven te nemen. De laatste uren voor zijn dood kroop ze wel dicht bij hem en samen met haar kinderen omringde ze hem met al haar liefde zodat hij in alle rust kon gaan. Ze bleef totdat de begrafenisondernemer hem kwam halen en ging erna nog een paar keer bij hem langs. Achteraf hoorde ze dat ze elke dag had mogen langskomen. Dat wist ze niet, anders had ze dat wel gedaan.

331

Thomas' schoonzus vroeg hem voor zijn dood: 'Ik weet dat je niks meer kunt, maar is er nog iets wat je zou willen zeggen of doen?' Hij antwoordde: 'Niks, helemaal niks. Ik heb van niks spijt en zou alles zo opnieuw doen, zelfs als ik zou geweten hebben dat het zo zou eindigen.'

Zijn afscheidsviering is een zwarte vlek voor Annelies. Ze was er en sprak over hem tegen de mensen die er waren. Een aantal maanden na het afscheid herbekeek ze de video die toen gemaakt werd en beleefde ze alles alsof het de eerste keer was. De herinneringen die ze nu heeft zijn van die beelden, niet van de dag zelf.

De begroeting, de avond voor zijn afscheid, herinnert ze zich wel nog. Ze stond er met haar familie zodat de lange rij mensen hen konden condoleren. De avond verliep chaotischer dan het hoorde. 'We waren uitbundig, lachten de hele tijd en dat deed ons deugd. Ook de kinderen waren uitgelaten en speelden rond zijn kist en ik dacht de hele tijd: als zijn kist maar niet omvalt. De ingetogen rij mensen begrepen het waarschijnlijk niet, maar dat geeft niet. We hadden het ergste al meegemaakt.'

De eerste maanden na zijn dood was het een komen en gaan van mensen die haar warm omringden. Toen eindigde 2020 en kwam 2021 samen met de stilte. Iedereen startte het nieuwe jaar, ging verder met het leven en Annelies en de kinderen stonden stil. De dichte kring bleef, maar verder dan dat werd het stil.

332 Ze is dankbaar voor die dichte kring, ze zijn er voor haar. Op dinsdag maakt haar broer regelmatig spaghetti carbonara, de kinderen zijn daar zot van. Op woensdag zijn haar ouders er, ze eten samen en babbelen over alles en niks. Wanneer Annelies het moeilijk heeft, blijft haar zus bij haar slapen zodat ze niet alleen hoeft te zijn. Thomas' beste vriend Guido springt meerdere keren per week binnen. Voor de klusjes, om met haar te babbelen en samen herinneringen op te halen. In een van zijn laatste berichten aan Thomas vroeg hij: 'Wat verwacht je nog van mij?' en Thomas zei: 'Zorg goed voor mijn gezin als ik er niet meer ben.' En dat doet hij. Met tonnen geduld en zoveel begrip. Annelies wenst iedereen zo'n vriend toe. Binnenkort gaan ze samen naar Zweden, de trip maken die hij met Thomas had gepland. Ze nemen Thomas mee, de natuur in. Ook haar schoonzus, waarmee ze vroeger weinig contact had, heeft haar enorm gesteund en is nu een van haar beste vriendinnen. Dat was niet gebeurd als Thomas er nog zou zijn.

Isabel, hun oudste dochter, startte amper een week nadat ze haar papa verloren was in het middelbaar. Ze deed het goed, haalde goeie punten totdat haar lichaam zei dat ze rust moest nemen om te rouwen. Ze kreeg fysieke klachten en bleef maanden thuis omdat ze niet anders kon. De kinderen rouwen alle drie anders. Ze hebben een immens verdriet omdat ze hun papa kwijt zijn en schrik dat er ooit iets met hun mama zal gebeuren.

Bij Hannelore uit zich dat in een kwaadheid waar ze zelf geen controle over heeft en waarvoor ze nu hulp krijgt. William is heel afhankelijk en blijft dicht bij zijn mama. Sinds Thomas gestorven is, slaapt hij ook bij haar. Pedagogisch waarschijnlijk niet de beste beslissing, maar ze hebben dit nu allebei nodig dus waarom ook niet.

Annelies had een begripvolle werkgever. Hij gaf haar alle tijd en ruimte die ze nodig had. Ze ging na een tijd ook even terug, maar dat lukte niet meer. Elk hoekje op haar werkplek herinnerde haar aan Thomas en zijn ziekte. Ze had ook de energie niet meer om de job te doen die ze altijd graag had gedaan. Ze zocht en vond ander werk. Afgebakend werk dat ze niet mee naar huis neemt.

Vanaf het moment dat Thomas zijn diagnose kreeg, begon Annelies te schrijven in een dagboek en dat raadt ze iedereen die door een moeilijke periode gaat aan. Haar schrijfsels zijn kostbaar en het boekje gaat overal met haar mee uit schrik dat het verloren zou gaan. In het begin schreef ze elke dag, nu nog af en toe. Wanneer ze het herleest, weet ze dat haar verdriet minder hard geworden is en dat er zelfs af en toe een lichtpuntje is.

Het eerste jaar zijn de randen scherp, de pijn rauw en de emoties ongecontroleerd. Het tweede jaar hakt het besef dat hij echt niet meer terugkomt er eens zo hard in. De scherpe randen verzachten, maar het gemis is eens zo groot. Het tweede jaar wordt het echt niet beter

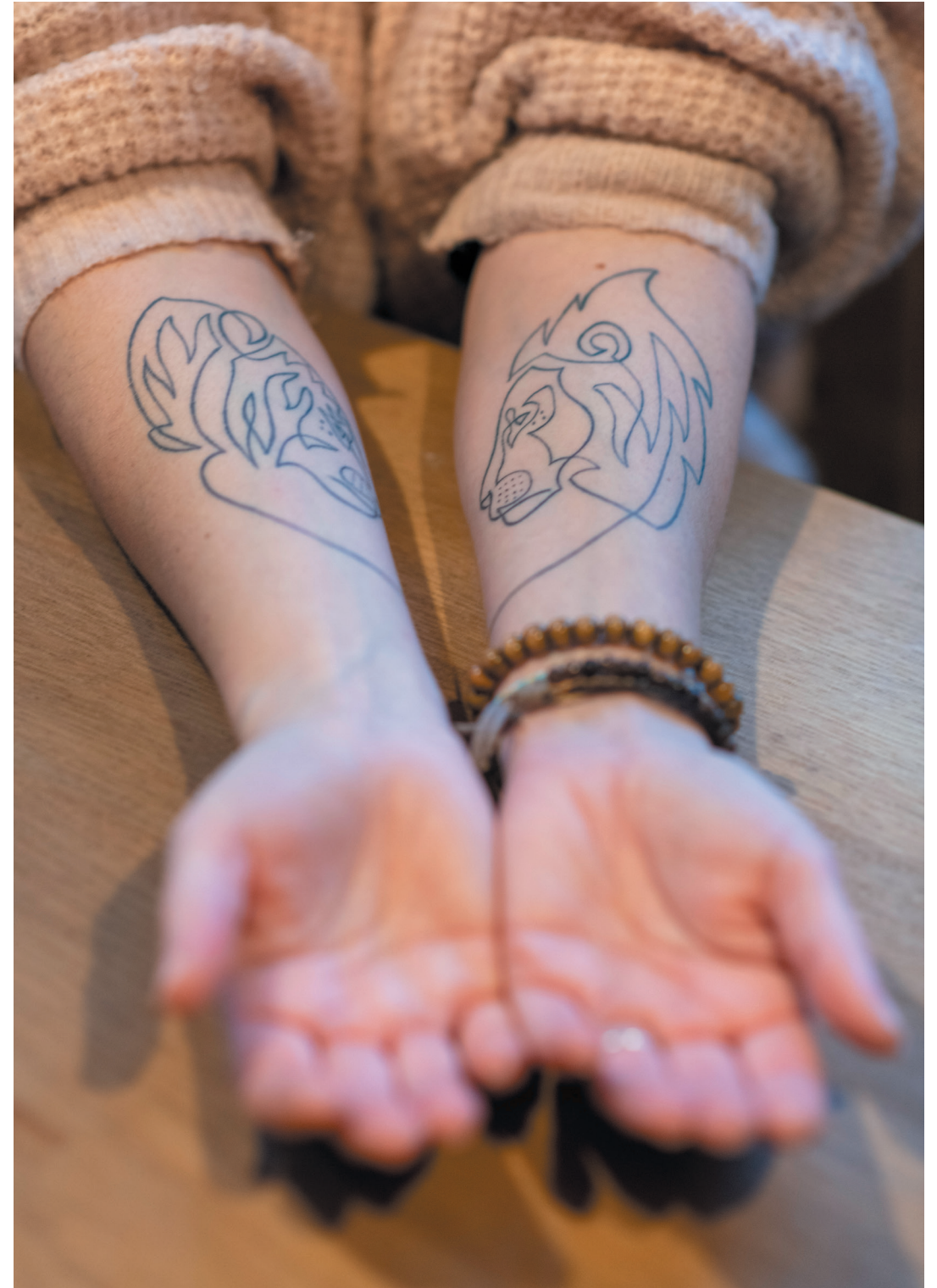
333

Ze trouwden op een zotte vrijdagavond. Ze hadden afgesproken met hun beste vrienden om samen te gaan eten in het Spaans Dak. Enkele dagen voordien hadden ze hen gezegd: 'Kom iets vroeger, we moeten nog even langs de gemeente om een papiertje te ondertekenen. En ah ja, wat zijn jullie rijksregisternummers?' Gewoon onder hun vieren, samen met de kinderen, zijn ze getrouwd. Ze wilden geen trouwringen, maar zouden een tattoo samen zetten, een leeuw en een leeuwin die voor altijd verbonden zijn. Ze stelden het uit en dachten dat ze alle tijd van de wereld hadden. Dat hadden ze niet.

Toen Annelies bij mij langskwam om haar herinneringsjuwelen te maken, vertelde ze hoe spijtig ze dat vond. Ik verwerkte de twee verbonden leeuwen in een ketting met een ashartje waarin zijn naam in zijn handschrift is gegraveerd. Ik maakte ook een ring met zijn vingerafdruk en hun namen in hun handschrift binnenin gegraveerd, toch een beetje als een trouwring. Sindsdien voelt ze hem dichterbij zich en raakt ze het hartje aan wanneer ze het moeilijk heeft. Ineens stroopt ze haar mouwen op en toont ze fier haar twee onderarmen waarop ze de leeuw en de leeuwin toch heeft laten tatoeëren, voor altijd verbonden.

Ze is dankbaar voor de twintig jaar die ze met hem samen mocht zijn en mist hem vooral in de kleine dingen. Er gaat geen dag voorbij waarbij ze denkt: hij komt straks thuis. Een fractie van hoop gevolgd door de harde realiteit. Ze heeft heel veel moeten leren. Praktische dingen zoals het vuur maken om de kachel aan te steken of de grasmachine in gang trekken om het gras af te rijden. Ze moest ineens ook mama en papa tegelijk zijn, maar hoe doe je dat wanneer je verdriet zo groot is. Voor zijn dood zei Thomas: 'Annelies, jij gaat dit kunnen, je bent sterker dan je denkt' en hij had gelijk. Ze doen het goed met hun vieren.

Vorige zomer kwam ze uit haar cocon van verdriet. Ze ging naar alle festivals en genoot ervan. Het deed haar deugd om eventjes de onbezorgde Annelies te mogen zijn. Ze organiseerde een grote barbecue, met een goei stukske vlees, zoals Thomas het had gewild. Een herinneringsfeest met veel volk, gezelligheid, warmte en helpende handen. Binnenkort gaat ze met de kinderen en haar schoonzus naar Thailand. Ze kijkt ernaar uit ook al is het een reis die ze met Thomas had gepland. 'Het is wat het is,' zegt ze en dat zinnetje zal ze nog vaak herhalen.

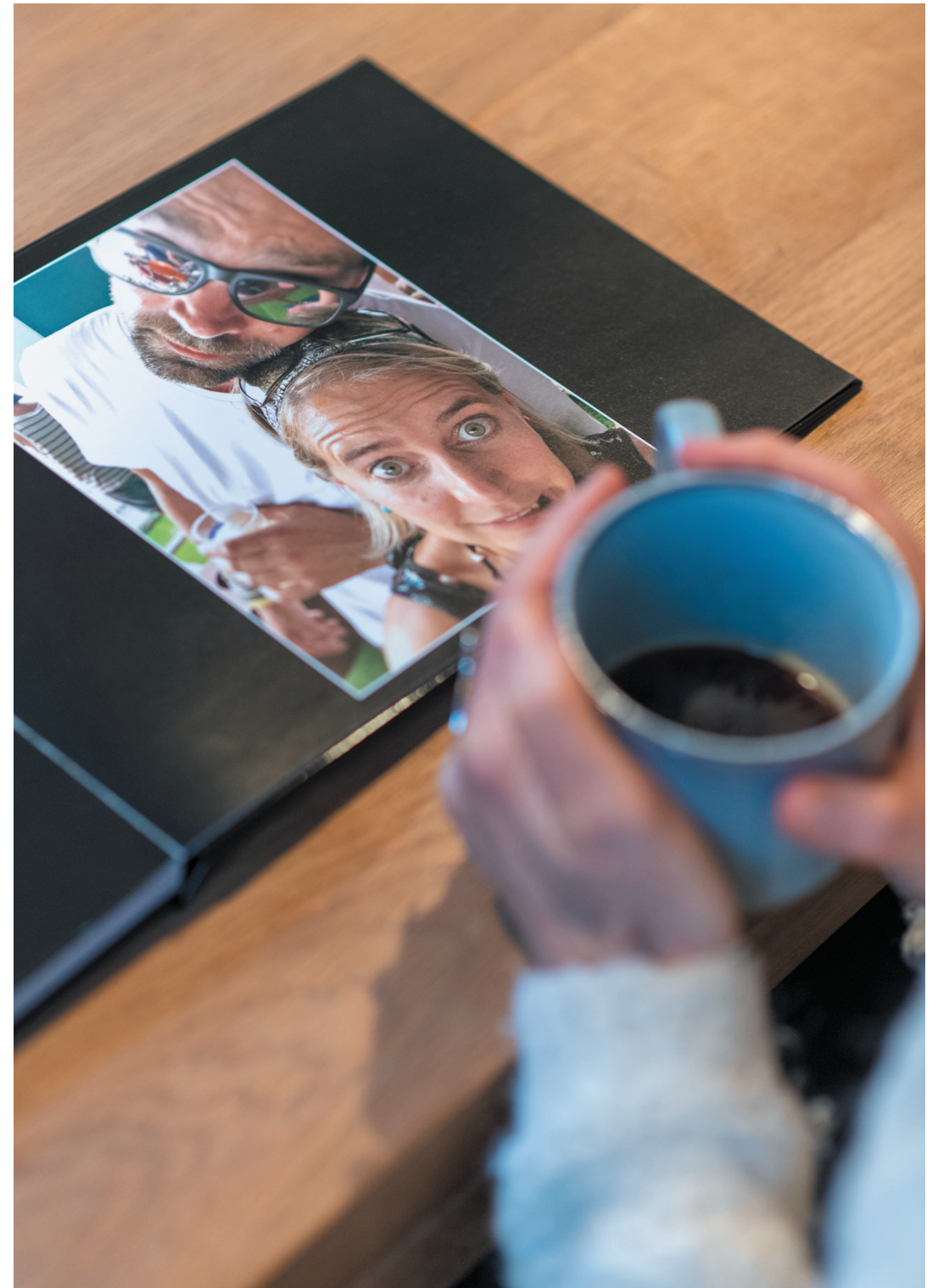
Annelies is altijd al impulsief geweest. Thomas was er dan om haar wat in te tomen. Nu neemt ze het hartje waarin zijn as zit vast om rustig te worden en niet te fel te reageren. Dat lukt vaak, maar soms ook niet. Zoals onlangs op een feestje toen iemand haar vroeg waar hare vent was en ze antwoordde dat hij er niet bij was omdat hij in een pot op haar kast staat. Als je bot geeft, krijg je ook bot terug. Al probeert ze meestal sociaal gepast te reageren. Zijn pot op de kast is waarschijnlijk niet wat Thomas zelf gekozen zou hebben. Ze liet hun oudste dochter de urne kiezen en het is een hart in keramiek geworden. Een boeketje tulpen, een kaarsje en zijn foto ernaast, lachend naar het leven.

336 Ik vraag haar wat ze hoopt voor de toekomst. Ze wil de sprankels terug in hun ogen zien. De sprankels die je op alle foto's waar Thomas bijstaat ziet. Prachtige foto's van een gelukkig gezin. De sprankels zijn nu vervangen door somberheid. 'Ik was zo gelukkig en ben dat gevoel, met hem, verloren.' Hoe groter de liefde, hoe groter de leegte en het gemis. *Afscheid nemen valt zwaar omdat van je houden niet moeilijk was, zette ze op zijn kaartje.*

Joke en ik zijn allebei stil wanneer we naar huis rijden. Ons bezoek was mooi en zwaar tegelijk. We zagen hier en daar een sprankel en haar ogen werden minder somber in de loop van de namiddag. Ze vertelt graag over Thomas en het was lang geleden dat ze nog eens zo lang over hem kon vertellen.

Jurgen en ik zijn ook zo'n koppel dat samen oud wil worden. Het is al donker wanneer ik thuis kom. Hij is aan het koken, zoals altijd, en de twee aperitiefglazen staan klaar. Ik neem hem vast, langer dan anders en besef: ik zou dit ook zo missen. Ik slaap die nacht slecht en denk te veel na over de kwetsbaarheid van het leven. Annelies en haar verhaal zoeken onrustig een plek in mijn hoofd en tegen de ochtend val ik in slaap.

De tekst op het kaartje dat ze van een vriendin kreeg, zal de komende weken nog dikwijls door mijn hoofd gaan: *Het is kak en het is oké. Het is kak dat het oké is, maar het is ook echt oké dat het kak is.* ●

／ Niks moet,
alles mag. ／

348 **over de
schoonheid
die in verlies
schuilgaat**

Dag Veronique,

Wilde dromen, schoonheid, troost.
Deze combinatie brengt me tot bij jou ...

Ik stel me even voor. Mijn naam is Uus Knops, ik werk deeltijds als psychiater, en hou me in die andere tijd graag bezig met allerlei projecten waarin ik een meerwaarde zie voor mezelf en voor anderen.

350 Twee jaar geleden kwam mijn boek uit: *Casper* - een rouwboek, waarin ik schrijf over de zoektocht naar en het verlies van mijn broer na een vermissing in Venezuela, en over de zoektocht die elk rouwproces is. Sindsdien ben ik me meer gaan verdiepen in rouw, en vertel ik daar al eens over in de media. Een half jaar geleden kwam ook een doosje Troostkaarten uit, dertig postkaarten met een citaat uit mijn boek.

Door met rouw en afscheid bezig te zijn, leerde ik hoeveel schoonheid er ook in afscheid zit. Ik denk dat ik jou daarvan niet hoeft te overtuigen... Misschien las je het in de krant vandaag (*De Standaard* en *De Morgen*)? Vorige zomer bedacht ik dat het goed zou zijn om kunstwerken te maken in een stad of in een landschap waar mensen terecht kunnen met hun verlieservaring. Mijn inspiratie kreeg ik bij het herdenkingsmonument van de aanslagen (van 22 maart 2016) van Bas Smets in het Zoniënwoud. Ik mailde Bas, op kousen

voeten. Hij was meteen enthousiast. Ik bedacht het woord 'Onument', vanwege de cirkelvorm, en de lichtere en meer uitnodigende vorm van het massievere 'monument'. Ik spring even in de tijd, naar vandaag. Met subsidies kunnen we alvast het eerste Onument aanleggen in Kortrijk. Daarna zullen er nog volgen.

Waarom mail ik dit nu naar jou? Omdat het ontwerp van Bas zo mooi is, zo symbolisch in al zijn eenvoud. De vorm zou erg mooi zou zijn in een juweel. Spontaan denk ik aan een lange ketting of een broche. Voor iedereen die zo zijn of haar verlies symbolisch bij zich wil dragen. Omdat dat verlies niet alleen een persoon, maar ook iets abstracts kan zijn.

Intuïtief dacht ik meteen aan jou. Omdat jij toch wel dé juwelenontwerpster bent voor persoonlijke verhalen, met een stijl waar ik heel erg van hou.

Dus, Veronique, ik ben heel erg benieuwd wat jouw reactie is op dit idee...

Hartelijke groet,
heel graag tot wederhoren,

Uus

En dat wederhoren kwam er,
ik reageerde enthousiast:

Goeiemorgen Uus,

Dankjewel om je nog eens voor te stellen. Ik volgde je al een tijdje met heel veel interesse, luisterde met plezier naar je toen je te gast was bij Touché, las hier en daar al een artikel over je en je boek over Casper staat nog op mijn te-lezen-lijstje.

Dankjewel om mij dé juwelenontwerpster voor persoonlijke verhalen' te noemen, dat vind ik een o zo mooi compliment.

Mijn eerste reactie bij je idee was zaterdagavond toen je mij tagde in je story en nu ik je mail lees: Ja, ja, ja, heel graag! Ik heb me gisteren verdiept in je prachtig Onument-idee (zalig woord) en de realisatie ervan en ik kan me er helemaal in vinden. Bijna dagelijks zie ik de mooiheid en de verbinding in verlies en daarvan deel mogen uitmaken is erg waardevol.

Graag tot binnenkort en nog eens dankjewel om je mooie vraag aan mij te stellen,

Warme groetjes,

Veronique

Er volgden vele telefoontjes om het idee en het ontwerp te bespreken. Ik ging aan de slag in mijn atelier en stuurde Uus regelmatig testmodellen zodat ze het dragen ervan kon voelen. We creëerden samen, op afstand en toch nabij, het trOostjuweel: een juweel dat verlies tastbaar en bespreekbaar maakt. Het werd een cirkelvormige hanger, een oervorm zonder begin of einde en het symbool voor oneindigheid. Een hanger met een harde en een zachte kant omdat verdriet ook die beide kanten heeft. Het trOostjuweel draagt aan de buitenkant de zichtbare lijnen van het leven en aan de binnenkant een intieme boodschap. Een warme herinnering aan diegene die je mist, alleen leesbaar voor jou of voor wie dicht genoeg bij jou staat. Het trOostjuweel nodigt uit om over jouw verdriet te praten wanneer jij dat wil.

351

Met haar liefde voor woorden schreef
Uus dit gedicht bij het trOostjuweel

352

Dit trOostjuweel
hangt dicht bij je hart
halsreikend naar herinneringen.

Het troost je wel,
opent je hart en
misschien gesprekken.

Het reikt naar handen en harten,
vol herinneringen.

Reikhalzend.

Toen ik te gast was bij Lieke van Stories by Mabel om twee dagen over afscheid, verdriet en schoonheid te beleven, kwam er een vrouw naar me toe. Ik zag onmiddellijk het trOostjuweel dat ik voor haar maakte. Ze vertelde hoeveel troost het juweel haar gaf. Ze vertelde die dag niet over haar verlies, dat had ze al gedaan toen ik het juweel voor haar vormgaf. Ik wist ook dat de verborgen boodschap in haar trOostjuweel het laatste zinnetje van zijn afscheidsbrief was. Uus was een van de sprekers die dag. De vrouw met het trOostjuweel zat op de eerste rij, een beetje in de hoek. Ze luisterde naar wat Uus vertelde over herinneringen vasthouden. Ik zat schuin achter haar en zag hoe ze haar trOostjuweel in haar hand hield.

353

Uus: 'Het is goed om elkaar verhalen te vertellen over de overledene. Op die manier breidt de verhalenbank zich uit en blijft het beeld van iemand concreet.

Al die verhalen geven vorm
aan wie je mist. Laat ons dus
de namen blijven noemen
van wie we moeten missen.

Laat ons herinneringen blijven ophalen en ze delen met elkaar. Zo houden we wie fysiek vertrokken is dichtbij. Dat troost.'

Dat doet ze zelf ook in het rouwboek *Casper*, een aangrijpend en kwetsbaar boek waarin ze niet alleen de zoektocht naar haar vermiste broer beschrijft, maar ook het rouwproces. Door zijn naam te noemen en verhalen over hem te vertellen houdt ze hem dichtbij.

Het is een boek waar veel mensen troost en herkenning in vinden. Het is ook het boek dat ze nooit had willen schrijven.

Uit Casper:

Rouw is ruw, het schuurt, verwondt, doet pijn. Die wrijving en schuring zorgen met de tijd, geleidelijk aan, voor wat slijtage. Dat kon geen leermeester mij leren, dat heeft de tijd me geleerd. Er is plaats gekomen voor zachte berusting, naast de blijvende oneffenheden die plots voor een ste-
354 kende pijn kunnen zorgen. Er is geen eindpunt aan rouw, dat ontwikkelt zich verder gedurende het hele verdere leven. Ik draag het in al zijn verschijningsvormen gewillig met me mee op mijn reis, met een eindbestemming die voor iedereen dezelfde is.

‘Het universum is ondanks alles gul voor mij. Sinds het boek heb ik een heel ander soort leven. Ik krijg veel kansen en ik maak dingen mee waar ik ook heel hard van geniet. Mijn gezin en mijn familie genieten hier samen met mij van. Maar de kanttekening in de marge blijft altijd: als ik kan ruilen? Onmiddellijk! Ik zou alles inruilen om Casper terug te hebben. Dat is bij iedereen zo. Er is een silver lining rond de donkere wolk, maar het blijft wel een donkere wolk. Ik gun iedereen die silver lining maar ook het zichzelf gunnen om daarnaar te

kijken en het toe te laten. Dat geluksmoment mag er zijn en je mag je daar ook eventjes in verliezen. Omdat je dan niet meer aan die donkere wolk dacht. Dat mag zo.’ vertelt ze.

Vijf jaar na het overlijden van Casper mailde ze, met enige schroom, zijn vrienden met de vraag: ‘Op welke manier herinner jij je Casper nog en is hij nog aanwezig in je leven?’ Dat was voor haar een grote drempel om te nemen. Wie was zij om binnen te dringen in mensen hun leven? Ze kreeg alleen maar dankbaarheid terug.

‘Ik had hen uitgenodigd om stil te staan bij Casper, maar velen van hen hadden het als een grotere uitnodiging ervaren om echt eens stil te staan bij het leven.’

Ze las de binnengekomen reacties voor aan haar familie. Samen rond de tafel bij haar ouders. De crisistafel waaraan ze hoop en wanhoop hadden gedeeld. Diezelfde tafel waaraan ze de herinnering aan hem levendig houden. Op feestelijke momenten met zijn foto en een glaasje champagne erbij.

Een interviewster vroeg haar onlangs: ‘Die schoonheid die in afscheid schuilt gaat waar jij het over hebt. Hoe kun je dat uitleggen aan mensen die een verlieservaring hebben gehad?’

Haar antwoord was: ‘Niet! Ik zou dat vooral niet te snel uitleggen. Ik zou wel met een milde glimlach kijken naar

mensen met een verlieservaring en hen gunnen dat ze er op een mooie dag zelf achter komen dat het er is. Ik denk niet dat het bemoedigend is om heel snel te zeggen: “Het komt wel goed, je zult nog mooie dingen ervaren.” Dat is niet fout door de inhoud, maar wel door de timing. Daar moet je niet te snel mee komen aandragen. Maar als de rouwende vertelt – in het begin misschien schoorvoetend – over mooie ervaringen, dan kun je dat als trooster bekrachtigen. Dat gevoel welkom heten, dat het mag, dat het niet afdoet aan je verdriet of aan je pijn.’

De boeken van Uus gaan over verlies, maar ook over hoe je schoonheid kunt vinden in afscheid. In het boek *Op afstand nabij* ligt de meerwaarde in de kwetsbare beelden van Penelope Deltour. Uus: ‘Ik hoor van mensen dat ze in de beginfase van hun rouw nood aan boeken hebben, terwijl anderen geen paragraaf kunnen lezen. Mensen vertellen mij: “Het boekje ligt daar dan, ik sla het open, ik zie een prent en dat volstaat vaak voor mij. Het feit dat er een illustratie bestaat over iets wat ik voel, is op dat moment de mooiste steun die ik kan ervaren.” Uus schreef het boek op vraag van uitvaartzorg Sereni, dat het, een maand na het overlijden, naar hun rouwenden stuurt. ‘Het mooie daaraan is dat het boekje zo terecht komt bij mensen die niet perse naar de boekhandel gaan om een boek als troost te kopen.’ zegt ze. Ik gaf *Op afstand nabij* cadeau aan Joke, de schoondochter van mijn zus Carine.

Toen Carine stierf, verloren we als familie de connectie met Joke. Ze zat diep in haar rouw en het was voor haar te confronterend om naar familiefeesten te komen waar mijn zus niet meer bij was. Ondanks de afstand wou ik haar toch laten weten dat ik aan haar dacht.

‘Dit boek schrijven, is een cadeau aan mezelf,’ vertel ik Uus.

Uus reageert: ‘Hoe mooi is dat. Stel dat je iemand zou vragen: Veronique heeft een cadeau aan zichzelf gegeven waar
355 schoonheid en verbinding in zit. Een cadeau waar ze vier jaar aan gewerkt heeft. Raad eens wat dat was? Dan zou: Ze heeft een boek over rouw geschreven, waarschijnlijk niet het antwoord zijn. Dat is wat je uitdraagt. Ook al denken we vooral aan die donkere wolk, we mogen de tijd nemen om die zon die schuilt achter die wolk terug te laten schijnen. Dat heb je zelf mogen ervaren.’ ●

www.uusknops.be

dankjewel!

Aan iedereen die 'Ja!' zei op mijn vraag: 'Mag jouw verhaal een deeltje van een boek over schoonheid in verlies worden en mag ik daarvoor bij jou op de koffie komen?' Zonder jullie was dit boek er nooit gekomen. Jullie verhalen hebben me inzichten, dankbaarheid en schoonheid gegeven. Door jullie zijn mijn eigen verliezen zachter geworden.

Dankjewel aan Joke, zonder jou had ik dit boek niet kunnen maken.

Dankjewel aan Jurgen, Fie en Lisa om mij de tijd en de ruimte te geven om dit levenswerk te kunnen maken.

Dankjewel aan mijn moeder omdat ze me heeft geleerd om schoonheid in kleine dingen te zien.

Dankjewel aan mijn familie omdat ik ook hun verlies door mijn ogen mocht vertellen.

Dankjewel aan iedereen die in mij geloofde, mij de voorbije jaren vroeg: 'Hoe is het met je boek?' en mij de kans gaf om erover te vertellen.

Dankjewel aan Karolien van Cantine Clementine om voor elk bezoek met liefde een appeltaart te bakken.

Dankjewel aan Beatrijs van Trefwoord om wat ik schreef nog mooier en juister te maken.

Dankjewel aan Elke, Marleen, Joke en Katrien. Jullie warme feedback toen jullie het boek lazen voor het in druk ging, was hartverwarmend en zo waardevol.

Dankjewel aan Elke van MAFF om met je rust en je grafisch talent onze teksten en beelden in een prachtig boek vorm te geven. Ik hoop dat het op veel salontafels en boekenplanken een plek krijgt.

Dankjewel aan drukkerij Albe De Coker om met vakkennis en de grootste zorg dit boek op het zachtste papier te drukken.

Dankjewel aan jou, lezer, om dit boek te kopen, te lezen en te koesteren zodat je het misschien later nog eens kunt lezen of aan iemand kunt doorgeven. Iemand die het op dat moment meer nodig heeft.

Ik hoop dat de verhalen je troost gaven en dat je de schoonheid in verlies hebt gezien en zelf mag ervaren.

Liefs,

Véronique
xxx

colofon

Je hebt de eerste editie van 'Schoonheid in verlies' in je handen.

/ Auteur

Veronique Sneyaert

/ Foto's

Joke Timmermans

p 4, 5, 47: Jonathan Jorissen

p 84, 85: Kirsten Dreesen

(Boven de Wolken),

p 266, 267: Jonas

Demeulemeester - Jopix

p 351, 354: Tasja Van

Rymenant

/ Eindredactie

Beatrijs Peeters - Trefwoord

/ Vormgeving

Elke Treunen - MAFF.

2023

© Veronique Sneyaert

ISBN 9789464776225

veroniquesneyaert.be

/ Druk

Albe De Coker

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze opgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering.

/ Uitgever

Veronique Sneyaert

Wil je me graag iets vertellen

na het lezen van het boek

dan lees ik het graag via:

verhalen@veroniquesneyaert.be

Leef hard en goed
en schoon en wild.
Kijk goed, voel beter.
Wees niet bang.
Kies voor wat u blij
maakt, wat het ook
moge zijn.

Durf proberen wat
te lastig lijkt.
Leg de lat hoog genoeg.
Koester en laat u
koesteren.
Geef anderen wat ze
verdienen, en uzelf
minstens ook.
Blijf hopen, willen,
dromen, wensen.

✓
Schoonheid in verlies is een bundeling van prachtige verhalen van mensen die iemand hebben verloren. Elk verhaal is uniek, want iedereen rouwt op zijn eigen manier. De verhalen tonen de rauwheid van rouw en de schoonheid in kleine dingen die het verschil maken.

Deze bijzondere verhalen worden versterkt door getuigenissen van ‘zachtmakers’: experts die rouw en verlies voor anderen draaglijk maken.

Schoonheid in verlies is een boek om troost in te vinden, om vast te pakken wanneer je 't nodig hebt of om met liefde cadeau te geven.

✓